

Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет обліку і фінансів
Кафедра обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною
безпекою

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:

Завідувач кафедри,
д.держ.упр., проф.
_____ **Ігор ПРИХОДЬКО**
« ____ » _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
Удосконалення організації та функціонування
системи економічної безпеки аграрних підприємств

Освітньо-професійна програма «Управління фінансово-економічною
безпекою»
Спеціальність 073 «Менеджмент»
Ступінь вищої освіти: Магістр

Здобувачка

Ольга АНТОНОВА

Науковий керівник,
к.е.н., доцентка

Ольга ЧЕПЕЦЬ

науковий ступінь, посада

Дніпро – 2023

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**Факультет:** Обліку і фінансів**Кафедра:** Обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою**Освітньо-професійна програма:** «Управління фінансово-економічною безпекою»**Спеціальність:** 073 «Менеджмент»**Ступінь вищої освіти:** Магістр**ЗАТВЕРДЖУЮ**Зав. кафедри _____
« ____ » _____ 202__ р.**ЗАВДАННЯ****Антонова Ольга Анатоліївна**

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Удосконалення організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств**Науковий керівник:** Чепець Ольга Григорівна, к.е.н., доцентка

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по ДДАЕУ від « ____ » _____ 20__ року № _____

2. Термін подання здобувачем роботи: 10 лютого 2023 р.**3. Вихідні дані до роботи:** Закони України, Кодекси законів, інші нормативні джерела, монографії, фахові статті, матеріали доповідей на конференціях, облікові звіти фермерського господарства «Олімп» Синельниківського району Дніпропетровської області.**4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)**Вступ. Теоретичні аспекти організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств. Прикладні аспекти організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств. Напрямки удосконалення організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств. Висновки і пропозиції.**5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)**Функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств. Функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств. Нормативне регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств України. Оцінка майна та капіталу ФГ «Олімп». Динаміка активів та пасивів ФГ «Олімп». Фінансові результати підприємницької діяльності ФГ «Олімп». Динаміка показників структури капіталу ФГ «Олімп». Динаміка показників ліквідності та платоспроможності ФГ «Олімп». Динаміка показників ділової активності ФГ «Олімп». Оцінка рівня функціональних складових економічної безпеки ФГ «Олімп». Оцінка рівня функціональних складових економічної безпеки ФГ «Олімп». Матриця SWOT - аналізу організації управління фінансово-економічною безпекою ФГ «Олімп» Синельниківського району Дніпропетровської області. Механізм організації системи економічної безпеки

аграрних підприємств. Алгоритм функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Теоретичні аспекти організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств	Березень - квітень 2022р.	
2.	Фінансова-економічна характеристика ФГ «Олімп»	Травень - червень 2022р.	
3.	Прикладні аспекти організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств	Серпень - вересень 2022р.	
4.	Напрямки удосконалення організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств	Жовтень - листопад 2022р.	
5.	Вступ	Грудень 2022р.	
6.	Висновки і пропозиції	Грудень – січень 2022р.	
7.	Оформлення роботи	Січень - лютий 2023р.	

Здобувачка _____
(підпис)

Ольга АНТОНОВА _____
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____
(підпис)

Ольга ЧЕПЕЦЬ _____
(прізвище та ініціали)

Зміст

РЕФЕРАТ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	10
1.1. Сутність економічної безпеки аграрних підприємств	10
1.2. Функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств	14
1.3. Нормативне регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств	20
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	25
2.1. Фінансово-економічна характеристика фермерського господарства «Олімп»	25
2.2. Аналіз економічної безпеки досліджуваного підприємства за її окремими складовими	32
2.3. Інформаційне забезпечення системи економічної безпеки ФГ «Олімп»	39
Висновки до розділу 2	41
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	43
3.1. Інструментарій забезпечення організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу	43
3.2. SWOT - аналіз як інструмент реалізації тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств	47

3.3. Розробка алгоритму підвищення ефективності системи економічної безпеки аграрних підприємств	50
Висновки до розділу 3	53
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

РЕФЕРАТ

Тема: «Удосконалення організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств»

Кваліфікаційна робота містить: 66 с., 10 рис., 4 табл., 55 літературних джерел.

Об'єкт дослідження є дії фахівців системи економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу в контексті захисту від загроз викликів.

Предмет дослідження - сукупність теоретичних, організаційних та практичних аспектів організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств.

Метою роботи є наукове обґрунтування теоретичних основ та розробка практичних рекомендацій з удосконалення організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств.

Методи дослідження – порівняльний, узагальнення, групування, систематизація, економіко - статистичні методи, графічний і табличний методи, методи причинно-наслідкового зв'язку та логіки.

Проаналізовано сутність економічної безпеки аграрних підприємств; досліджено функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств; проаналізовано нормативне регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств. Надано фінансову-економічну характеристику фермерського господарства «Олімп»; проаналізовано економічну безпеку досліджуваного підприємства за її окремими складовими; проаналізовано інформаційне забезпечення системи економічної безпеки ФГ «Олімп». Досліджено інструментарій забезпечення організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу; запропоновано SWOT - аналіз як інструмент реалізації тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств; розроблено алгоритм підвищення ефективності системи економічної безпеки аграрних підприємств.

Результати впроваджені в діяльність фермерського господарства «Олімп» Синельниківського району Дніпропетровської області.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, АГРАРНЕ ПІДПРИЄМСТВО, ОРГАНІЗАЦІЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ, УДОСКОНАЛЕННЯ

KEYWORDS

ECONOMIC SECURITY, AGRICULTURAL ENTERPRISE, ORGANIZATION, FUNCTIONING, IMPROVEMENT

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання економічної безпеки неодноразово стають фокусом системи антикризового управління будь-якого підприємства. В аграрних підприємствах є специфічні особливості діяльності, які зумовлюють і специфічні загрози та виклики. В нинішніх умовах господарювання всі суб'єкти підприємництва змушені корегувати механізм забезпечення належного рівня безпеки у зв'язку з війною в країні. Війна в країні підтвердила необхідність розвитку аграрної сфери економіки для виконання зобов'язань країни щодо експорту аграрної продукції. Як правило, питання безпеки конкретного аграрного підприємства вирішуються керівником цього підприємства та командою його менеджерів, оскільки державна підтримка не вирішить всі проблемні аспекти щодо формування належного рівня показників фінансового стану.

Фахівці спрямовують акцент у своїх дослідженнях на формування системи економічної безпеки на підприємстві та розробці механізму її ефективного функціонування. Зокрема, питання фінансово-економічної безпеки підприємств в цілому розглядають фахівці Беялов Т.Е., Корінь І. В., Бондарчук Н.В., Фесенко А.В., Данілова Е. І., Дубинська О., Колісніченко П. Т., Копилук О. І., Гузар У. Є., Гута С. В., Сосновська О.О., Житар М.О. Дослідження рівня безпеки та управління нею в аграрних підприємствах аналізують вчені Баланюк І.Ф., Максимюк М.М., Гмиря В. П., Кучеренко В. М., Дуб Б., Калетнік О.Г., Шинькович А.В., Кіпоренко С. С., Мороз О. В., Машевська А. А., Коломієць М. Ф., Сосновська О.О., Житар М.О. Аналіз інструментів та механізму управління безпекою підприємств та практичні рекомендації щодо їх впровадження наводять Гончар В., Кубай О. Г., Заставнюк О. А., Маковоз О.С., Меліхова Т. О., Мостенська Т.Л., Юрій Е.О., Ткачук Г. Ю., Утенкова К. О. Отже, питання організації та функціонування системи економічної безпеки в аграрних підприємствах є актуальними, що зумовлює важливість теми кваліфікаційного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження являє собою наукове обґрунтування теоретичних основ та розробка практичних рекомендацій з удосконалення організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств.

Для досягнення мети у кваліфікаційній роботі поставлені до вирішення наступні завдання:

- проаналізувати сутність економічної безпеки аграрних підприємств;
- дослідити функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств;
- проаналізувати нормативне регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств;
- надати фінансово-економічну характеристику фермерського господарства «Олімп»;
- проаналізувати економічну безпеку досліджуваного підприємства за її окремими складовими;
- проаналізувати інформаційне забезпечення системи економічної безпеки ФГ «Олімп»;
- дослідити інструментарій забезпечення організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу;
- запропонувати SWOT - аналіз як інструмент реалізації тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств;
- розробити алгоритм підвищення ефективності системи економічної безпеки аграрних підприємств.

Об'єктом дослідження є дії фахівців системи економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу в контексті захисту від загроз викликів.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційних та практичних аспектів організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств.

Методи дослідження. Дослідження теоретичних аспектів здійснювалось завдяки використанню порівняльного методу, узагальнення,

групування та систематизації інформації. Практичні аспекти було досліджено шляхом застосування економіко - статистичних методів, інформацію було узагальнено завдяки використанню графічного і табличного методів. Рекомендаційний розділ було сформовано з використанням методів причинно-наслідкового зв'язку та логіки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій з удосконалення організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств. В процесі проведеного дослідження було отримано результати, яким властива наступна наукова новизна:

удосконалено:

- інструментарій реалізації тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств шляхом використання SWOT – аналізу, інтерпретація результатів якого дозволяє побудувати алгоритм дій керівництва для поєднання сильних сторін суб'єктів аграрного бізнесу з їх можливостями для усунення негативних наслідків слабких сторін та загроз підприємницької діяльності;

- методичні засади функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств в контексті розробленого алгоритму дій щодо забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств, що дозволить реалізувати тактичні цілі функціонування економічної безпеки аграрних підприємств в контексті формування стратегії розвитку суб'єктів аграрного бізнесу в цілому та забезпечення належного рівня економічної безпеки аграрного підприємства зокрема;

дістало подальшого розвитку:

- теоретичні аспекти формування системи економічної безпеки аграрних підприємств шляхом узагальнення її функціональних складових з огляду на вплив зовнішніх викликів та внутрішніх загроз з деталізацією інформаційної підсистеми;

- організаційні засади побудови ефективної системи економічної безпеки в контексті розробленого механізму організації системи економічної безпеки аграрних підприємств, який уособлює в собі висновки з кваліфікаційного дослідження щодо сформульованої мети як реалізації процедур захисту аграрного підприємства від наслідків впливу від загроз і викликів визначеними зовнішніми і внутрішніми суб'єктами забезпечення безпеки аграрних підприємств з використанням ефективного інструментарію;

Апробація результатів дипломної роботи. Основні наукові положення, висновки та пропозиції було представлено для обговорення на VI Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств» (м. Дніпро, ДДАЕУ, 12-13 травня 2022 р.), XIII Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи» (м. Дніпро, ДДАЕУ, 27-28 жовтня 2022 р.).

Публікації. Основні положення дипломної роботи представлені у 3 наукових працях, зокрема 1 стаття – у колективній монографії, 2 тези доповіді – у збірнику матеріалів науково-практичної конференції.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 55 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 66 сторінок комп'ютерного тексту, робота містить 4 таблиці та 10 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутність економічної безпеки аграрних підприємств

Безпека будь-якого суб'єкта підприємництва є основною метою системи управління, оскільки забезпечує належний рівень захисту від внутрішніх загроз та зовнішніх викликів. Безпека має різноманітні види, проте для підприємництва основною є формування такого рівня досягнення економічних показників, які дадуть змогу побудувати достатній рівень захисту від наслідків впливу негативних чинників на діяльність підприємства. В контексті теми дослідження доцільним є акцент на діяльності аграрних підприємств, оскільки аграрний сектор економіки має специфічні умови реалізації діяльності суб'єктів підприємництва. Проаналізуємо економічну безпеку в контексті діяльності аграрних підприємств.

Підтримуємо думку фахівчині Суханової А.В., що «економічна безпека аграрного підприємства у вузькому розумінні – це його здатність функціонувати в якості суб'єкта господарювання за існуючого рівня ресурсного забезпечення та обраної спеціалізації виробництва» [44]. Водночас автор відзначає, що рівень безпеки характеризує «здатність досягти належного рівня конкурентоспроможності за будь-якого ступеня впливу можливих ризиків і загроз» [44]. На наш погляд, це визначення виражає думку багатьох вчених на сутність економічної безпеки аграрних підприємств і уособлює в собі важливий акцент на меті суб'єкта підприємництва аграрного сектору економіки.

Фахівчиня Утенкова К. О. досліджує місце економічної безпеки аграрних підприємств з позиції безпеки держави в цілому і наголошує, що

«ця економічна категорія розглядається з таких позицій: складова економічної безпеки держави; продовольча безпека; розвиток сільських територій; економічна безпека підприємств аграрного сектору» [49]. Дійсно, безпеку підприємства доцільно аналізувати як елемент державної безпеки, тому важливим є синергія рівня захисту всіх суб'єктів аграрного бізнесу, що неможливо без підтримки з боку держави.

Вчені достатньо уваги приділяють дослідженням чинників, що визначають рівень економічної безпеки суб'єктів підприємництва в аграрному секторі економіки. Зокрема, фахівчиня Суханова А.В. зазначає, що «специфіка діяльності сільськогосподарських підприємств потребує налагодження механізму подвійної адаптації до ринкових і природно-кліматичних умов» [44]. Так, вчені регулярно наголошують на специфіці аграрної діяльності, зокрема, на думку вчених, сукупність ризиків для суб'єктів аграрного бізнесу зумовлена «сезонністю та низькою технологічністю виробництва, використанням природних ресурсів, низькою еластичністю попиту на сільськогосподарську продукцію та її здатністю швидко псуватися, природно-кліматичними чинниками та використанням землі» [44]. Цю думку можна продовжити цитатою з досліджень фахівчині Утенкової К.О., в яких вона наголошує на таких чинниках формування належного рівня безпеки суб'єктів аграрного бізнесу: «сезонний характер виробництва, обмежений термін зберігання продукції, високі ризики виробництва продукції рослинництва і тваринництва, диспаритет цін, низька прибутковість тощо» [49].

З огляду на зазначені різноманітні чинники впливу на рівень економічної безпеки аграрних підприємств, можна висловити твердження, що належний рівень безпеки має забезпечуватись кваліфікованими діями відповідних суб'єктів безпеки. Зокрема, вчені Копилук О. І., Гузар У. Є. та Гута С. В. акцентують, що менеджери аграрних підприємств «згідно з регламентованими повноваженнями формують, організовують, контролюють і відстежують рівень фінансово-економічної безпеки підприємства в

поточному та стратегічному періодах» [21], тобто кваліфіковані дії суб'єктів організації економічної безпеки аграрного підприємства мають бути спрямовані на досягнення не лише тактичних цілей забезпечення належного рівня захисту підприємства, але й аналізувати загрози в стратегічному плані з метою їх недопущення або вчасного усунення.

Дії суб'єктів організації економічної безпеки аграрного підприємства фахівчиня Суханова А.В. об'єднує в поняття «система економічної безпеки сільськогосподарських підприємств» [44] і трактує це поняття як «комплекс різноманітних заходів, спрямованих на кількісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз» [44]. Фахівчиня підсумовує, що «економічна безпека підприємства досягається в тих випадках, коли воно є фінансово стійким, здатним запобігати негативному впливу внутрішніх та зовнішніх ризиків» [44]. Не менш важливим вчені вважають відповідність наявного майна заявленим цілям аграрного підприємства щодо мети його діяльності. На думку вчених, «економічна безпека сільськогосподарських підприємств є критерієм надійності їх партнерства у бізнесі та спроможності забезпечувати переробні підприємства сировиною, а населення продуктами харчування» [44].

Зазначений вище критерій надійності має формуватись за допомогою системного підходу. Підтримуємо думку фахівців Копилюк О. І., Гузар У. Є. та Гутої С. В., що «при її формуванні необхідно враховувати специфіку функціонування конкретних суб'єктів господарювання, ступінь ризиковості їх діяльності, реальні й потенційні загрози та небезпеки» [21]. На нашу думку, функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств має багато аспектів, які потрібно врахувати в діяльності суб'єкта підприємництва, що забезпечить додатковий синергетичний ефект при розробці комплексу заходів для захисту від загроз та викликів.

Отже, можемо схематично візуалізувати попередні твердження щодо функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств у вигляді рис. 1.1.

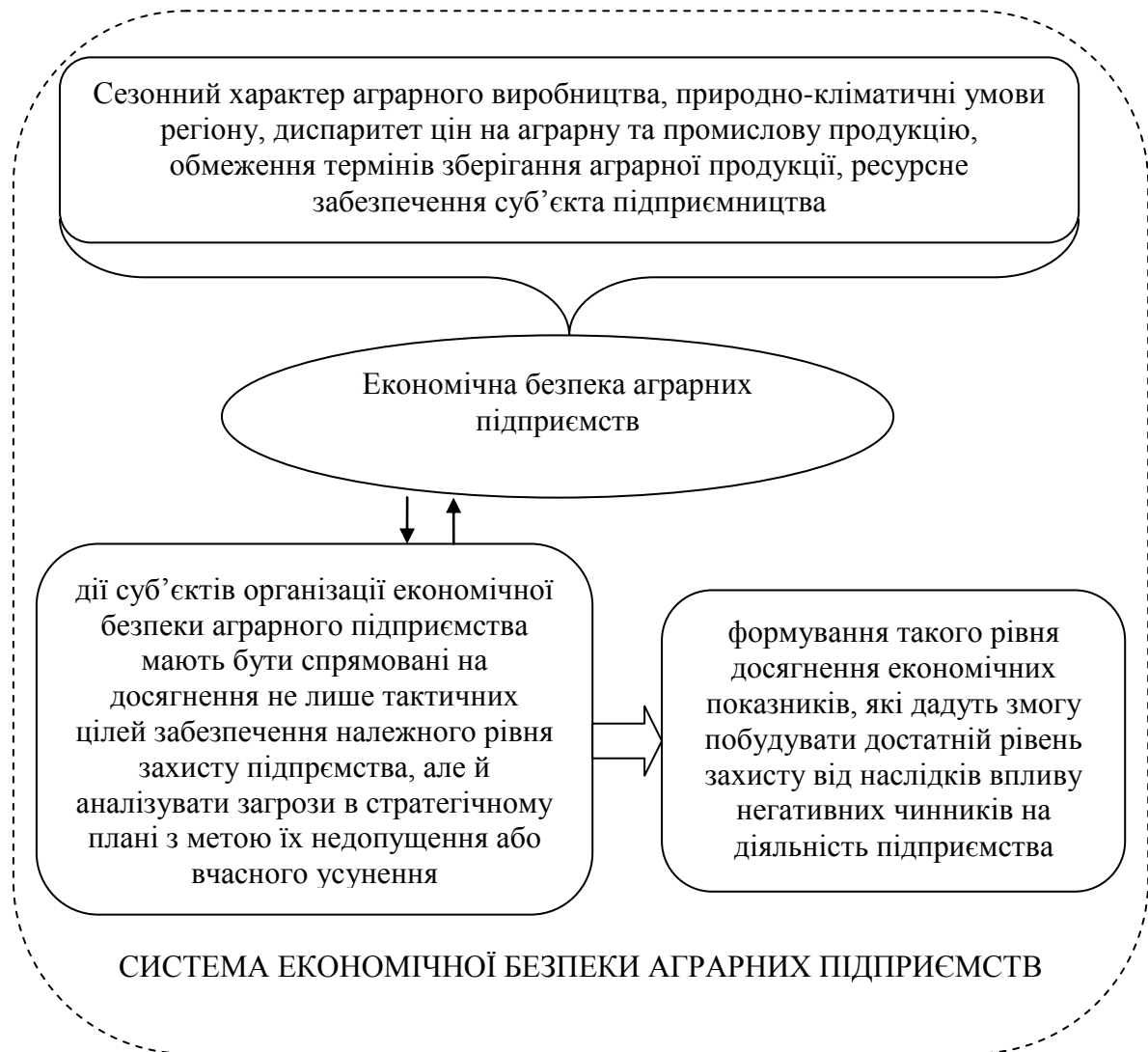

Рис. 1.1. Функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств

Таким чином, безпека будь-якого суб'єкта підприємництва є основною метою системи управління, оскільки забезпечує належний рівень захисту від внутрішніх загроз та зовнішніх викликів. Безпека має різноманітні види, проте для підприємництва основною є формування такого рівня досягнення економічних показників, які дадуть змогу побудувати достатній рівень захисту від наслідків впливу негативних чинників на діяльність підприємства. Належний рівень економічної безпеки має забезпечуватись кваліфікованими діями відповідних суб'єктів безпеки, які мають бути

спрямовані на досягнення не лише тактичних цілей забезпечення належного рівня захисту підприємства, але й аналізувати загрози в стратегічному плані з метою їх недопущення або вчасного усунення. Функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств має багато аспектів, які потрібно врахувати в діяльності суб'єкта підприємництва.

1.2. Функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств

Фахівці наголошують на необхідності побудови системи економічної безпеки аграрних підприємств. Зокрема, Антошкін В.К. наголошує, що «останнім часом фінансово-економічна безпека викликає все більшу зацікавленість менеджменту та власників підприємств у процесі реалізації принципово нових підходів до управління» [3]. Підтримуємо думку автора, оскільки саме менеджери мають розробляти алгоритм сучасних дій щодо захисту аграрного підприємства від загроз та викликів. На думку вченого, «під час визначення фінансово-економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання необхідно виходити з його спроможності протистояти небезпекам і загрозам для досягнення поставлених цілей» [3].

Функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств передбачає врахування багатьох аспектів та складових. Фахівці акцентують на необхідності застосування комплексного і системного підходу до організації системи економічної безпеки в аграрному підприємстві, з огляду на які «фінансово-економічна безпека аграрних підприємств є складною системою, яка включає певний набір внутрішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання корпоративних ресурсів за кожним напрямом діяльності» [3]. Проаналізуємо функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств.

Фахівчиня Суханова А.В. наголошує на тому, що «до структурного складу системи економічної безпеки сільськогосподарських підприємств входять: внутрішньовиробничі та позавиробничі складові» [44]. Автор аналізує зовнішні чинники, відзначаючи серед них ринкову та інформаційну складову. Фахівчиня відзначає, що ринкова складова «характеризує ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім, які генеруються ринковим середовищем» [44], тоді як інформаційна складова «характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами. Економічній безпеці підприємства становлять загрозу можливі непередбачені зміни умов взаємодії (навіть до розриву відносин) з економічними контрагентами» [44].

Більшість вчених спрямовують дослідження на внутрішні фактори, що зумовлено можливістю системи управління корегувати або нівелювати їх вплив. Фахівчиня Утенкова К.О. виділяє наступні складові безпеки з огляду на особливість діяльності аграрного сектора: «кадрово-інтелектуальна, виробничо-технологічна, політико-правова, безпека прийняття рішень і захищеність інформації, екологічна, інвестиційно-інноваційна, соціальна, маркетингова, ресурсно-технічна, енергетична, продовольча, транспортна, зовнішньо-економічна» [49]. Погоджуємось з фахівчиною, що ці складові безпеки суб'єкта аграрного підприємства зумовлені її взаємозв'язком з безпекою держави.

Фахівці Машевська А. А. та Коломієць М. Ф. вважають, що від кадрової складової залежить вся система економічної безпеки аграрних підприємств. Автор зазначає, що «високий рівень реалізації кадрової безпеки є одним з пріоритетів у досягненні високих показників ефективності виробництва і прибутковості підприємства» [28]. Фахівчиня Утенкова К.О. виділяє цю складову як кадрово - інтелектуальну [49]. Підтримуємо думку фахівчинь, оскільки саме кадри й формують систему економічної безпеки аграрних підприємств, здійснюючи реалізацію відповідних дій в контексті захисту від загроз.

Машевська А. А. та Коломієць М. Ф. наголошують, що «основним негативним впливом на кадрову безпеку підприємства є недостатню кваліфікацію працівників, а відповідно і нездатність ефективно та правильно виконувати свою роботу» [28]. На наш погляд, саме менеджери підприємства мають забезпечити належний рівень захисту від внутрішніх загроз і зовнішніх викликів. На думку вчених, «для ефективного функціонування механізму кадрової безпеки слід фінансувати матеріальні і моральні методи заохочення, організовувати стратегічне кадрове планування, поліпшувати умови праці персоналу» [28]. Отже, забезпечення якісного та мотивованого кадрового потенціалу є запорукою належного рівня такої складової, як кадрова безпека.

Петренко В.С. акцентує увагу на фінансовій безпеці. Зокрема, автор відзначає, що «основним критерієм фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є платоспроможність. Підприємство платоспроможне, якщо може своєчасно погашати свої зобов'язання, його грошові потоки синхронізовані, а діяльність рентабельна» [36]. Цю думку продовжує і Машевська А. А. та Коломієць М. Ф., стверджуючи, що безпека суб'єктів аграрного бізнесу «залежить від того, наскільки ефективно його керівництво спроможне уникати будь які загрози і ліквідувати шкідливі наслідки впливу негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища» [28]. Автор відзначає серед зовнішніх загроз відсутність інвестицій – як фінансових, так і капітальних.

Вчені відзначають необхідність побудови ефективної системи інформаційного забезпечення. Зокрема, Копилюк О. І., Гузар У. Є. та Гута С. В. акцентують, що «інформаційно-аналітична підсистема є фундаментальною в організації й забезпеченні фінансово-економічної безпеки підприємства» [21]. Погоджуємось з вченими, оскільки саме інформація дає змогу виокремити загрози, а їх аналіз забезпечить аргументований і оптимальний пошук напрямів усунення викликів. На думку авторів, «функціонування цієї підсистеми повинно базуватися на плануванні, аналізі та контролі фінансово-

економічних показників діяльності, визначенні ключових параметрів прибутковості, загроз і банкрутства й ліквідації» [21]. Підтримуємо цю думку, оскільки саме інформація виступає основою для прийняття виважених, обґрунтованих і оптимальних управлінських рішень.

Такою інформаційною базою виступає система бухгалтерського обліку аграрного підприємства. Діяльність фахівців облікової діяльності жорстко регламентується вимогами нормативних актів. Тому доцільною є думка Копилук О. І., Гузар У. Є. та Гутої С. В., що «нормативно-правова підсистема регламентує відповідність функціонування підприємства існуючим нормативним і законодавчим актам, дотримання вимог у частині гарантування безпеки підприємства» [21].

Облікова складова системи управління аграрного підприємства тісно інтегрована в систему моніторингу за процесом і результатами діяльності, а також контрольних процедур як логічного завершення системи моніторингу. На цьому наголошують фахівці: «Моніторингово-контрольна підсистема ґрунтується на постійному відслідковуванні ризиків, загроз і небезпек та впровадженні методів оперативного антикризового й стратегічного управління фінансово-економічною безпекою підприємства» [21]. Вчені наголошують на необхідності інноваційного підходу, зокрема, використання таких методичних підходів, як: «бенчмаркінг, аналіз точки беззбитковості, SWOT-аналіз, ABC-аналіз та інші – як для поточного, так і для стратегічного управління безпекою підприємства» [21]. Повністю підтримуємо думку вчених, оскільки сучасні виклики вимагають сучасного інструментарію формування безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. Тому кваліфікація кадрового персоналу в поєднанні з аналізом сучасних методик запобігання загрозам забезпечить формування належного рівня безпеки суб'єктів аграрного бізнесу.

Водночас інформаційне забезпечення динамічно розвивається в нинішніх умовах діджиталізації підприємництва, тому актуалізується вимога щодо належного захисту цифрової інформації. Підтримуємо думку фахівців

Кравченко М.В. та Карамушки О.М., що «важливою складовою безпеки є безпека електронних цифрових підписів» [22]. Наразі цей інструмент дуже широко використовується в процесі впровадження діджитал – процесів в управлінський процес будь-якого підприємства. Вчені акцентують, що «заволодівши чужим ключем, злодій зможе від імені жертви користуватися цим підписом і накладати електронний цифровий підпис на документах та вчиняти дії в інформаційних системах» [22]. Нормативне регулювання цього питання наразі знаходиться на тому етапі, коли фахівці відмінили такий засіб захисту, як зберігання КЕП на токени, але здійснюють розробку удосконаленого захисного інструменту.

Вчені також аналізують техніко-технологічну складову, відзначаючи низький рівень технічного забезпечення аграрних підприємств та відсутність високих технологій процесу виробництва. Фахівці Машевська А. А. та Коломієць М. Ф. зазначають, що «загрозами техніко-технологічної складової є зниження рівня технічного потенціалу підприємства, порушення дисципліни, моральне старіння використовуваної техніки і технологій» [28]. Підтримуємо думку вчених, що оновлення основних засобів є важливим важелем формування технічної складової безпеки. Зовнішніми загрозами є зниження рівня доступності коштів для оновлення машино-тракторного парку. Автори наголошують, що це зумовлює «використання фізично і морально зношеної техніки, технологій і до зниження рівня ефективності їх використання» [28]. Фахівці також зазначають вплив низького рівня технічної складової безпеки на техніку безпеки на підприємстві: «це може призвести до проблем на виробництві, що зазначаються не тільки не ефективним виробництвом, а і про реальну загрозу для робітників» [28]. Погіршення техніки безпеки може обумовити підвищення рівня витрат на усунення загроз здоров'ю працівників, що своєю чергою, вплине на зменшення фінансових ресурсів аграрного підприємства.

Вищезазначені погляди фахівців на функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств з огляду на вплив зовнішніх

викликів та внутрішніх загроз можемо узагальнити в схематичному вигляді за допомогою рис. 1.2.

Рис. 1.2. Функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств

Таким чином, функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств передбачає врахування багатьох аспектів та складових. Фахівці акцентують на необхідності застосування комплексного і системного підходу до організації системи економічної безпеки в аграрному підприємстві. Функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств можна узагальнити з огляду на вплив зовнішніх викликів та внутрішніх загроз. Серед зовнішніх чинників можна виділити ринкову та інформаційну складову. Внутрішні чинники визначають кадрову, фінансову, техніко-

технологічну та інформаційну складові. Необхідність побудови ефективної системи інформаційного забезпечення зумовлена тим, що саме інформація виступає основою для прийняття виважених, обґрунтованих і оптимальних управлінських рішень. Інформаційна складова аграрного підприємства включає аналітичну, облікову, нормативно-правову, моніторингово-контрольну підсистеми та безпеку кваліфікованого електронного підпису.

1.3. Нормативне регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств

В українському правовому середовищі є низка питань, пов'язаних з регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва. Проте, на думку Зачосової Н. та Чакалова Р., «в чинному законодавстві України нині відсутнім є нормативне визначення поняття економічної безпеки підприємства або будь-якої іншої форми ведення бізнесу» [13]. Питання економічної безпеки підпадають під юридичну ланку процесу підприємництва і діяльність юристів зокрема. Підтримуємо думку фахівців, що «професійні юристи повинні точно і неухильно дотримуватися букви закону, щоб виключити ймовірність розвитку подібних сценаріїв і забезпечити економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності» [13].

Зауважимо, що не всі суб'єкти підприємництва мають в штаті юристів або звертаються до послуг юридичного аутсорсингу. Тому більшість керівників суб'єктів підприємництва перекладають відповідальність щодо організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств на бухгалтерів. Аргументом щодо цієї ситуації можна зазначити формування інформаційного забезпечення системи економічної безпеки аграрних підприємств, що входить до сфери обов'язків бухгалтерської служби.

Проаналізуємо нормативне регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств. Фахівці виділяють наступні групи нормативних документів щодо регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва. Зокрема, Зачосова Н.В. та Чакалов Р.К. відзначають нормативні акти для формування безпеки на рівні суб'єктів підприємництва, в розрізі галузей безпеки, які узагальнюються у відповідних нормативних актах щодо стратегії формування безпеки в контексті мікрорівня, макрорівня та економіки країни вцілому [13]. Отже, бачимо певну вертикальну ієрархію нормативного забезпечення, починаючи від формування безпеки окремого суб'єкта підприємництва до безпеки країни. Кожен окремий суб'єкта підприємництва таким чином забезпечує певну частину безпеки національної економіки.

З огляду на виділені в процесі дослідження функціональні складові системи економічної безпеки, можемо зауважити, що регламентація має бути спрямована як на діяльність суб'єктів підприємництва вцілому, так і на безпеку підприємства зокрема. Безпека кожного громадянина як важливої складової підприємства та країни закріплено в Конституції України. Також слід зазначити Кодекси законів, що регламентують можливості, права та обов'язки в підприємницькій діяльності та відповідальність за їх недотримання.

Окремі нормативні акти дають можливість право вибору щодо організаційних питань в контексті формування та організації економічної безпеки аграрного підприємства, тому особливої актуальності набувають внутрішні розпорядчі документи аграрного підприємства у сфері економічної безпеки, зокрема накази керівника, посадові інструкції, положення про відділ економічної безпеки підприємства. Нормативне регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств України наведено на рис. 1.3.

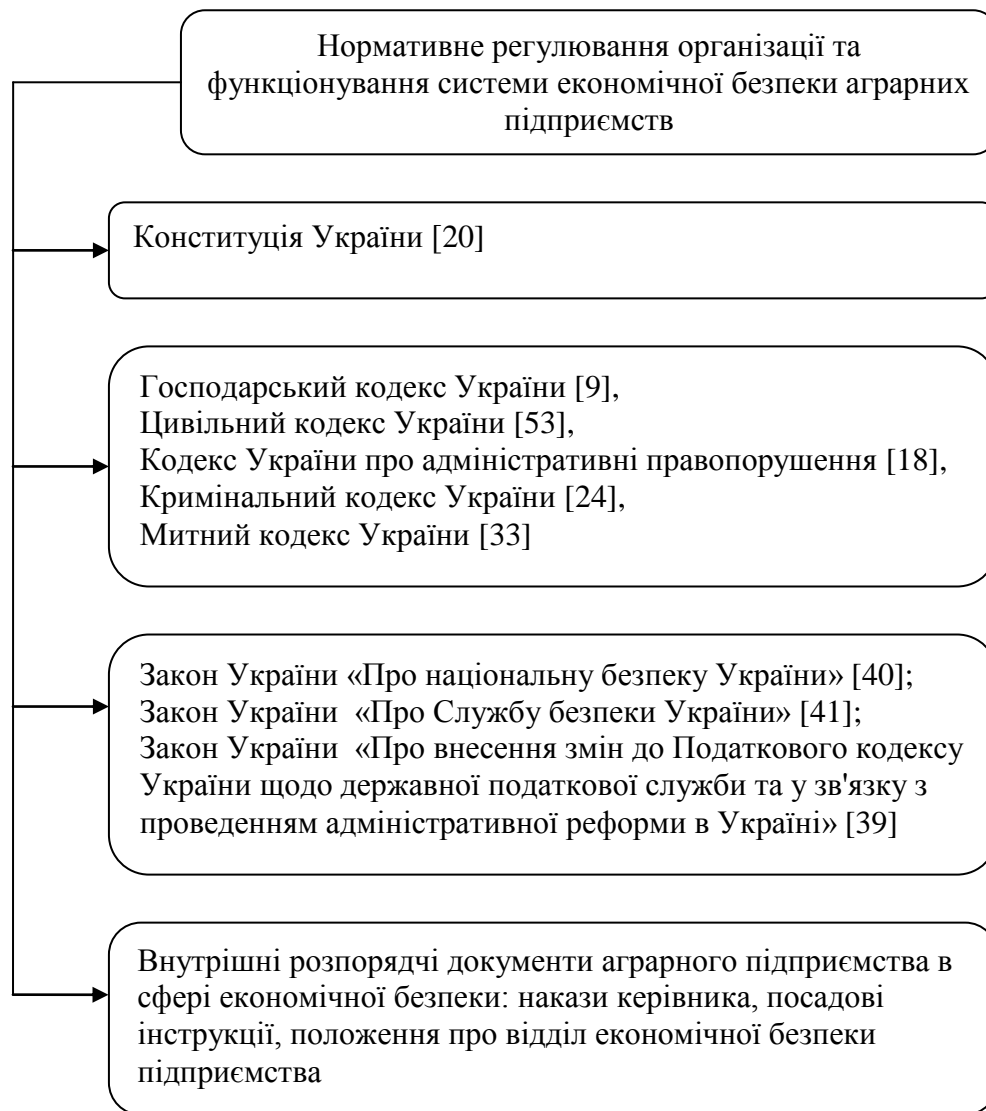

Рис. 1.3. Нормативне регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств України

Таким чином, в українському правовому середовищі є низка питань, пов'язаних з регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва. Регламентация має бути спрямована як на діяльність суб'єктів підприємництва в цілому, так і на безпеку підприємства зокрема. Безпека кожного громадянина як важливої складової підприємства та країни закріплено в Конституції України. Також слід зазначити Кодекси законів, що регламентують можливості, права та обов'язки в підприємницькій діяльності та відповідальність за їх

недотримання. Особливої актуальності набувають внутрішні розпорядчі документи аграрного підприємства у сфері економічної безпеки, зокрема накази керівника, посадові інструкції, положення про відділ економічної безпеки підприємства. Зауважимо, що більшість керівників суб'єктів підприємництва перекладають відповідальність щодо організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств на бухгалтерів.

Висновки до розділу 1

1. Безпека будь-якого суб'єкта підприємництва є основною метою системи управління, оскільки забезпечує належний рівень захисту від внутрішніх загроз та зовнішніх викликів. Безпека має різноманітні види, проте для підприємництва основною є формування такого рівня досягнення економічних показників, які дадуть змогу побудувати достатній рівень захисту від наслідків впливу негативних чинників на діяльність підприємства. Належний рівень економічної безпеки має забезпечуватись кваліфікованими діями відповідних суб'єктів безпеки, які мають бути спрямовані на досягнення не лише тактичних цілей забезпечення належного рівня захисту підприємства, але й аналізувати загрози в стратегічному плані з метою їх недопущення або вчасного усунення. Функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств має багато аспектів, які потрібно врахувати в діяльності суб'єкта підприємництва.

2. Функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств передбачає врахування багатьох аспектів та складових. Фахівці акцентують на необхідності застосування комплексного і системного підходу до організації системи економічної безпеки в аграрному підприємстві. Функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств можна узагальнити з огляду на вплив зовнішніх викликів та внутрішніх

загроз. Серед зовнішніх чинників можна виділити ринкову та інформаційну складову. Внутрішні чинники визначають кадрову, фінансову, техніко-технологічну та інформаційну складові. Необхідність побудови ефективної системи інформаційного забезпечення зумовлена тим, що саме інформація виступає основою для прийняття виважених, обґрунтованих і оптимальних управлінських рішень. Інформаційна складова аграрного підприємства включає аналітичну, облікову, нормативно-правову, моніторингово-контрольну підсистеми та безпеку кваліфікованого електронного підпису.

3. В українському правовому середовищі є низка питань, пов'язаних з регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва. Регламентація має бути спрямована як на діяльність суб'єктів підприємництва в цілому, так і на безпеку підприємства зокрема. Безпека кожного громадянина як важливої складової підприємства та країни закріплено в Конституції України. Також слід зазначити Кодекси законів, що регламентують можливості, права та обов'язки в підприємницькій діяльності та відповідальність за їх недотримання.

4. Особливої актуальності набувають внутрішні розпорядчі документи аграрного підприємства у сфері економічної безпеки, зокрема накази керівника, посадові інструкції, положення про відділ економічної безпеки підприємства. Зауважимо, що більшість керівників суб'єктів підприємництва перекладають відповідальність щодо організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств на бухгалтерів.

РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Фінансово-економічна характеристика фермерського господарства «Олімп»

Досліджуване аграрне підприємство – фермерське господарство «Олімп» - є суб'єктом підприємництва з 2004 року і розташоване в Синельниківському районі Дніпропетровської області, в селі Троїцьке. Директором є Ліпатнікова Ольга Олександрівна. ФГ «Олімп» зареєструвало основним видом діяльності – вирощування зернових та технічних культур, тобто підприємницька діяльність пов'язана з галуззю рослинництва, зокрема, на орендованих земельних ділянках вирощується пшениця озима, жито, ячмінь озимий та ярий, рапс та соняшник.

Також підприємство має право здійснювати наступні зареєстровані додаткові види діяльності: допоміжна діяльність в галузі рослинництва, післяврожайна діяльність, вирощування овочевих та баштанних культур, гуртова торгівля продукції рослинництва. Слід зазначити, що ФГ «Олімп» не здійснює діяльність в галузі тваринництва, хоча є зареєстровані відповідні коди діяльності (зокрема вирощування і розведення свійських тварин, а також виробництво продукції тваринництва).

ФГ «Олімп» орендує земельні ділянки сільськогосподарського призначення, адміністративну будівлю та гаражне відділення, складське приміщення. В наявності підприємства є сільськогосподарська техніка, декілька тракторів, вантажних автомобілів, офісна техніка. Підприємницька діяльність здійснюється однією тракторно-рільничою бригадою, також є декілька працівників для обслуговування виробництва. Адміністративний персонал представлено керівником та бухгалтером. Іноді залучаються

фахівці за цивільно-правовими договорами. За потреби залучаються сезонні працівники.

ФГ «Олімп» зареєстровано платником податків у ДФС за місцем розташування. З 2015 року підприємство є платником податків за спрощеною системою оподаткування, зокрема, платником єдиного податку 4 групи як сільськогосподарський товаровиробник. ФГ «Олімп» з 2004 року має статус платника податку на додану вартість.

Проаналізуємо діяльність досліджуваного аграрного підприємства – фермерського господарства «Олімп». Оцінку майна та капіталу ФГ «Олімп» відображено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Оцінка майна та капіталу ФГ «Олімп»

Види активів (майна) та пасивів (капіталу)	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відношення у % 2021 р до 2017 р
Майно - усього	2785,52	4645,76	4258,815	4483,20	4101,19	147,23
Необоротні активи	170	169,12	331,705	333,64	392,20	230,71
Основні засоби	128	127,12	260,48	252,06	287,31	224,46
Оборотні активи	2615,52	4476,64	3927,11	4149,55	3708,99	141,81
Запаси	1140,96	2396,08	2081,53	2441,56	1921,24	168,39
Поточна дебіторська заборгованість	1072,64	1647,44	1519,43	1368,68	1559,82	145,42
Гроші, їх еквіваленти та поточні фінансові інвестиції	162,56	156	61,985	33,32	169,45	104,24
Інші оборотні активи	239,36	277,12	264,17	306,05	58,48	24,43
Капітал- усього	2785,52	4645,76	4258,81	4483,20	4101,19	147,23
Власний капітал	534,8	815,04	797,99	814,76	969,78	181,53
Зареєстрований (пайовий) капітал	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	100,00
Зобов'язання і забезпечення	2250,72	3830,72	3460,82	3268,44	3531,41	156,47
Поточні зобов'язання	2250,72	3830,72	3460,82	3268,44	3531,41	156,47
Поточна кредиторська заборгованість	1431,44	2480,24	2301,86	2663,829	962,77	67,26

Як показують дані таблиці 2.1., в ФГ «Олімп» за період 2017-2021 рр. відбулось підвищення розміру майна на 47,23%, що в абсолютному значенні складає 1315,67 тис.грн. Ця тенденція пов'язана із збільшенням вартості

необоротних активів на 130,71% та вартості оборотних активів на 41,81%. Спостерігається підвищення рівня дебіторської заборгованості на 45,42%, що в абсолютному значенні складає 487,18 тис.грн. Ця тенденція негативним чином відбивається на рівні економічної безпеки ФГ «Олімп», оскільки означає наявність грошових коштів, якими не може розпоряджатись для потреб підприємства, тому знижує ступінь захищеності від загроз і викликів. Отже, досліджуваному підприємству доцільно розробити антикризові заходи в контексті погашення дебіторської заборгованості.

На рис. 2.1 наведено динаміку активів та пасивів досліджуваного ФГ «Олімп».

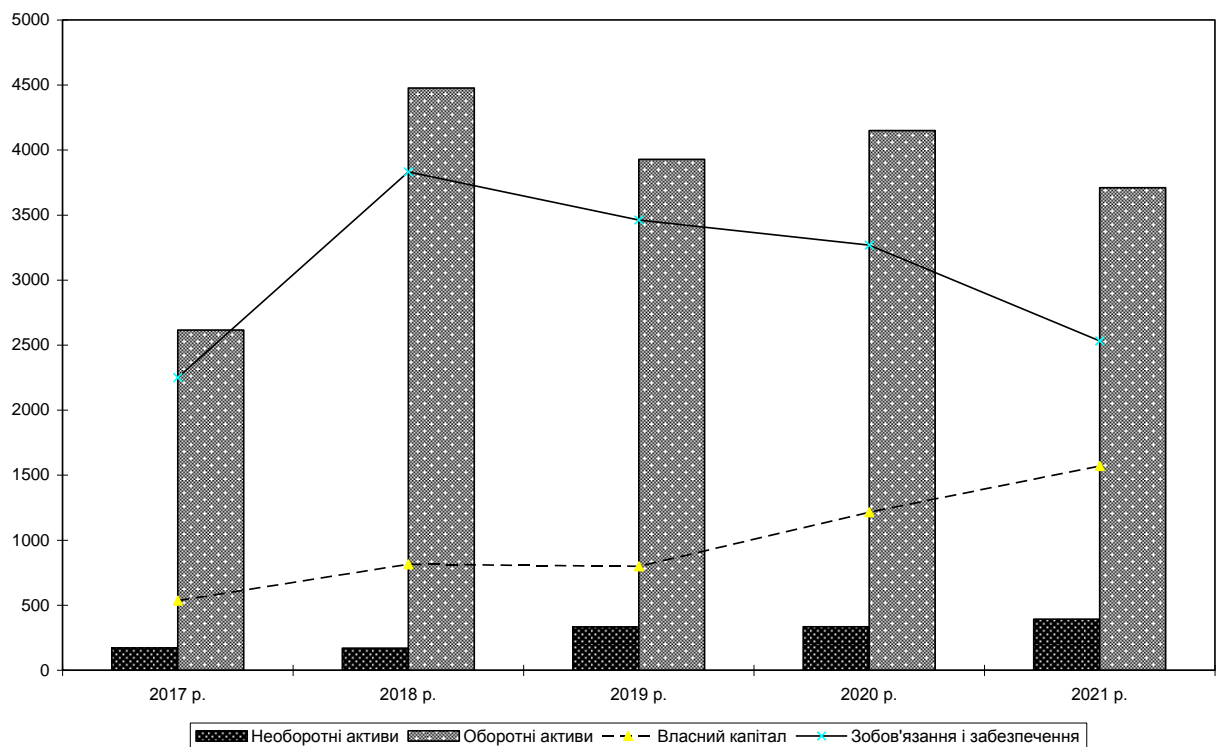

Рис. 2.1. Динаміка активів та пасивів ФГ «Олімп»

Внаслідок одержаного від підприємницької діяльності прибутку ФГ «Олімп» має можливість збільшувати суму власного капіталу. Графік зазначеного показника показує його збільшення, яке складає 81,53%. Достатній рівень самофінансування дозволяє підприємству своєчасно погашати кредиторську заборгованість, що зміцнює ділову репутацію ФГ

«Олімп» як надійного партнера, який вчасно виконує договірні зобов'язання, та відповідального роботодавця і платника податків. Зменшення суми поточної кредиторської заборгованості складає 33%.

В таблиці 2.2 наведено динаміку фінансових результатів підприємницької діяльності ФГ «Олімп» за аналізований період 2017-2021 рр.

Таблиця 2.2

Фінансові результати підприємницької діяльності ФГ «Олімп»

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відношення у % 2021 р. до 2017 р.
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	5658,62	6000,39	6153,89	5017,36	4079,79	72,10
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	5165,87	4674,65	5117,97	4291,37	3545,55	68,63
Валовий прибуток (збиток)	492,74	1325,74	1035,92	725,98	534,25	108,42
Інші операційні доходи	242,48	589,3	303,25	414,01	478,25	197,23
Інші операційні витрати	169,74	412,51	212,28	289,81	334,78	197,23
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	565,49	1502,53	1126,89	850,19	677,72	119,85

Зовнішні чинники формують суттєвий вплив на підприємництво в цілому та фінансові результати конкретних підприємців зокрема. Діяльність в умовах пандемії Covid мала тенденцію до зменшення ділової активності, тому спостерігаємо зменшення рівня як чистого доходу від реалізації продукції (на 28%), так і розміру собівартості реалізованої продукції (на 32%). Превалюючі темпи росту виторгу від реалізації над темпами росту собівартості реалізованої продукції зумовлюють в математичному виразі отримання прибутку як фінансового результату підприємницької діяльності ФГ «Олімп». Окрім цієї тенденції також бачимо збільшення суми прибутку в 2021 році порівняно з 2017 роком на 19,85%.

На рис. 2.2 наведено динаміку показників, що характеризують структуру капіталу досліджуваного ФГ «Олімп».

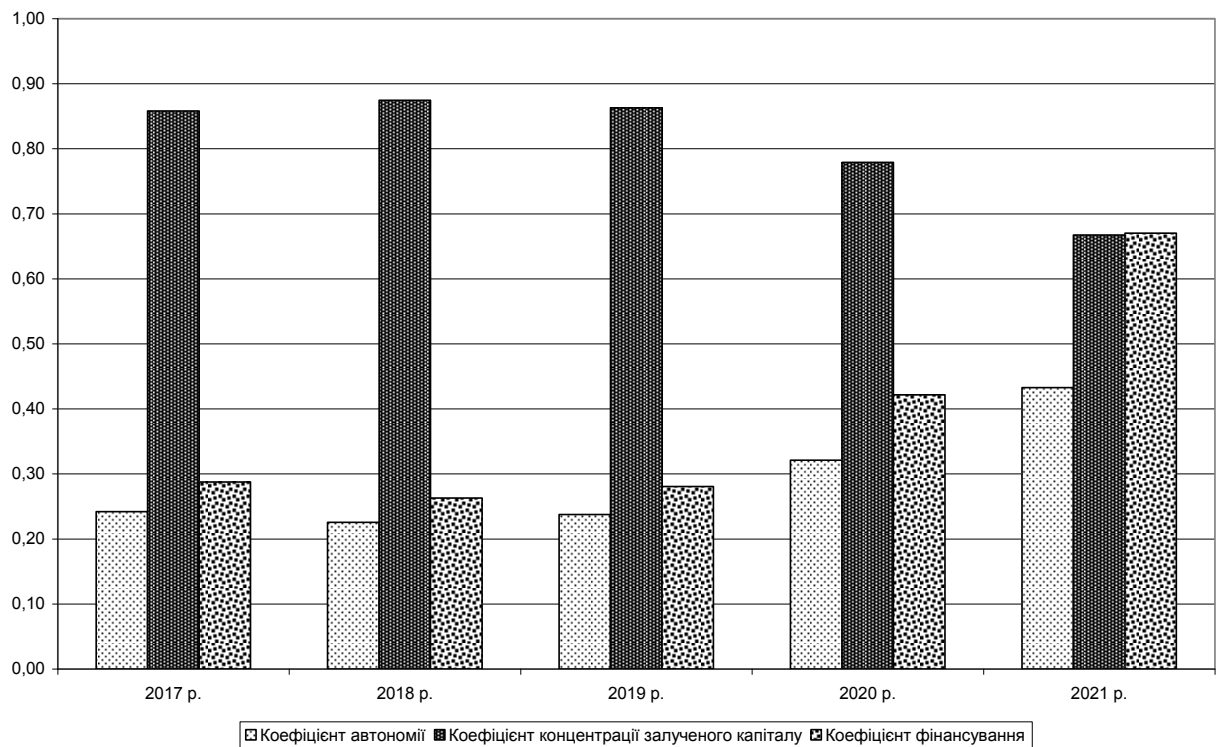

Рис. 2.2. Динаміка показників структури капіталу ФГ «Олімп»

Бачимо з рисунка поступове підвищення коефіцієнта автономії та коефіцієнту фінансування – зміни складають відповідно 78% та 132%. Зазначені показники означають можливість досліджуваного ФГ «Олімп» закривати свої фінансові потреби власним майном. Це твердження підтверджує тенденція до зменшення показника концентрації залученого капіталу, тобто потреба у залучення позикових коштів скорочується, зокрема на 23%. Вцілому значення та динаміка зміни показників, що характеризують структуру капіталу досліджуваного ФГ «Олімп» свідчать про достатній рівень забезпеченості власними коштами, що дозволяє вести підприємницьку діяльність на умовах самофінансування.

На рис. 2.3 відображено динаміку показників ліквідності та платоспроможності ФГ «Олімп».

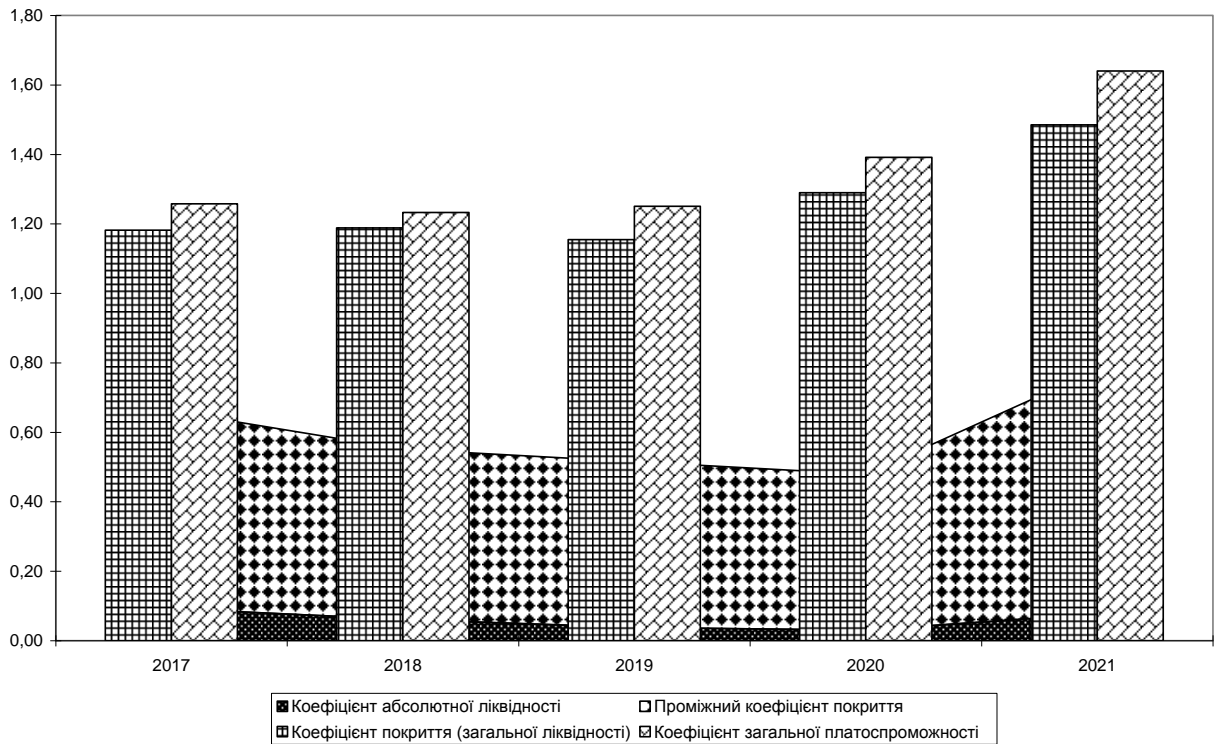

Рис. 2.3. Динаміка показників ліквідності та платоспроможності ФГ «Олімп»

Всі показники ліквідності та платоспроможності ФГ «Олімп» мають достатній рівень та позитивну динаміку зміни, що означає здатність підприємства швидко перетворити своє майно на ліквідні активи та забезпечити високий рівень платоспроможності. Динаміка цих показників дає можливість стверджувати про можливість ФГ «Олімп» сформувати систему захисту від зовнішніх загроз та викликів, а також усунути внутрішні проблеми, що впливають на ефективність діяльності досліджуваного аграрного підприємства та рівень його ділової активності.

Показники ділової активності ФГ «Олімп» наведено на рис. 2.4. Значення коефіцієнтів обертання капіталу та оборотних активів знижується, ця тенденція зміни зумовлена зниженням обсягів діяльності з огляду на обмеження, пов'язані з пандемією Covid. Але достатній рівень платоспроможності дозволяє вчасно погашати свої зобов'язання, вільно

оперувати власними коштами для потреб формування належного рівня економічної безпеки та зміцнювати ринкову позицію ФГ «Олімп».

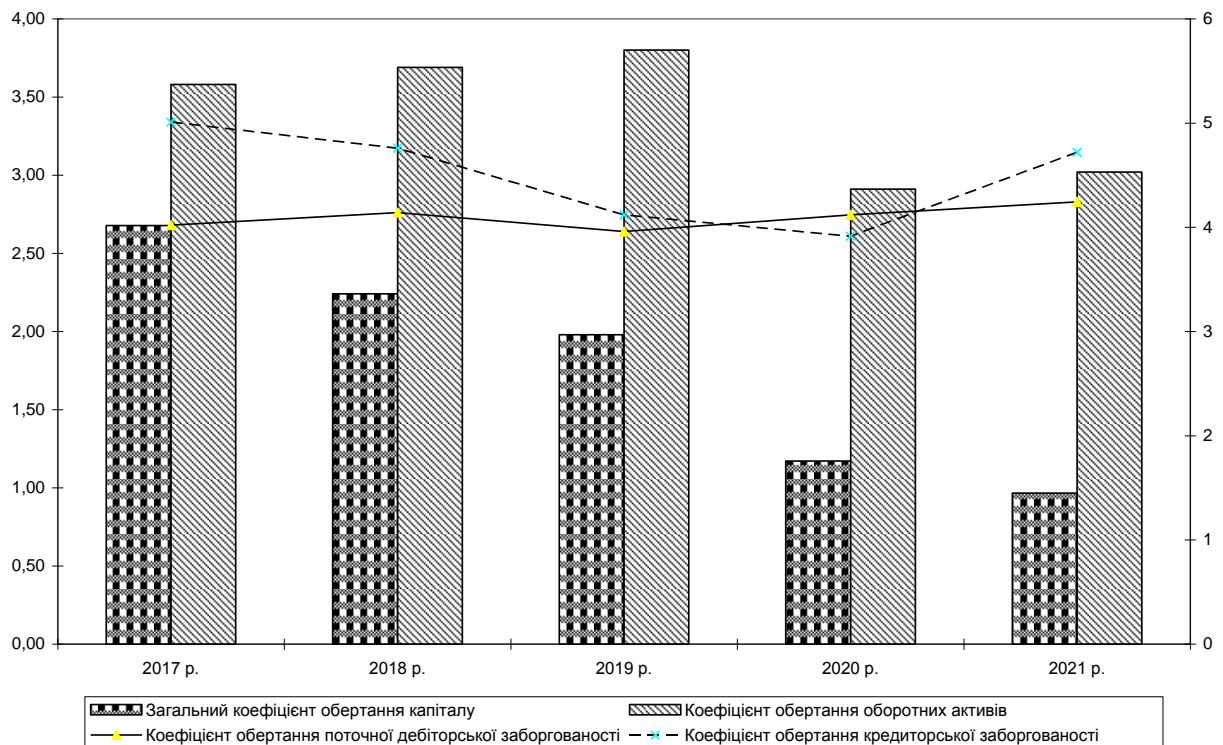

Рис. 2.4. Динаміка показників ділової активності ФГ «Олімп»

Таким чином, досліджуване аграрне підприємство – фермерське господарство «Олімп» - є суб'єктом підприємництва з 2004 року і розташоване в Синельниківському районі Дніпропетровської області. Основним видом діяльності зареєстровано вирощування зернових та технічних культур. Також підприємство має право здійснювати наступні зареєстровані додаткові види діяльності: допоміжна діяльність в галузі рослинництва, післяврожайна діяльність, вирощування овочевих та баштанних культур, гуртова торгівля продукції рослинництва. В ФГ «Олімп» за період 2017-2021 рр. відбулось підвищення розміру майна на 47,23%, що в абсолютному значенні складає 1315,67 тис.грн. Достатній рівень самофінансування дозволяє підприємству своєчасно погашати кредиторську заборгованість. Відбулось збільшення суми прибутку в 2021 році порівняно з

2017 роком на 19,85%., що зумовлює можливість досліджуваного ФГ «Олімп» закривати свої фінансові потреби власним майном. Значення та динаміка зміни показників, що характеризують структуру капіталу досліджуваного ФГ «Олімп», свідчать про достатній рівень забезпеченості власними коштами, що дозволяє вести підприємницьку діяльність на умовах самофінансування.

2.2. Аналіз економічної безпеки досліджуваного підприємства за її окремими складовими

В досліджуваному ФГ «Олімп» відсутня служба економічної безпеки, всі питання, що стосуються викликів та загроз як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, вирішуються керівником і бухгалтером підприємства. Керівник контролює виконання договірних відносин зі своїми партнерами (як бізнес-партнерами, так і працівниками підприємства), бухгалтер контролює своєчасність подачі податкової звітності та сплати податків.

Для оцінки стану економічної безпеки аграрного підприємства фахівцями запропоновано методику, засновану на оцінці окремих її складових. В теоретичному розділі було досліджено функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств. Проаналізуємо значення цих складових економічної безпеки.

Оцінку кадрової складової економічної безпеки характеризує сукупність показників в наступній пропорції:

$$K_{\text{кб}} = 0,25 \times K_n + 0,2 \times K_e + 0,35 \times \Phi_o + 0,2 \times \Phi_{\text{ю}} \quad (2.1)$$

Розрахуємо значення зазначених показників:

$$K_{\text{П}} = \frac{\sum \mathcal{U}_3}{\mathcal{U}} \quad (2.2)$$

де:

K_{Π} - показник плинності кадрів;

$Ч_3$ - чисельність звільнених працівників;

$Ч$ - загальна чисельність працівників аграрного підприємства.

$K_{\Pi} = \frac{1}{16} = 0,06$ - відповідно до методики - задовільний рівень з

умовним значенням 3.

$$K_{\text{в}} = \frac{Ч_{\text{в}}}{Ч}, \quad (2.3)$$

де:

$K_{\text{в}}$ - показник фізичного старіння кадрів;

де $Ч_{\text{в}}$ - чисельність працівників похилого віку;

$Ч$ - загальна чисельність працівників аграрного підприємства.

$K_{\text{в}} = \frac{3}{16} = 0,19$ - відповідно до методики - задовільний рівень з умовним

значенням 3.

$$\Phi_{\circ} = \frac{ОЗ}{Ч} \quad (2.4)$$

де:

Φ_{\circ} - показник фондоозброєності;

ОЗ - вартість основних засобів;

$Ч$ - загальна чисельність працівників аграрного підприємства.

$\Phi_{\circ} = \frac{ОЗ}{Ч} = 268,5/16 = 16,78$ - відповідно до методики - задовільний рівень

з умовним значенням 3.

$$\Phi_{\text{но}} = \frac{ОЗ_{\text{нв}}}{Ч} \quad (2.5)$$

де:

$\Phi_{\text{но}}$ - показник невиробничої фондоозброєності;

ОЗ - вартість основних засобів невиробничого призначення;

$Ч$ - загальна чисельність працівників аграрного підприємства.

$$\Phi_{\text{но}} = \frac{03}{\mathcal{U}} = 0/16 = 0 \text{ - відповідно до методики - критичний рівень з}$$

умовним значенням 1.

$$K_{\text{кв}} = 0,25 \times 3 + 0,2 \times 3 + 0,35 \times 3 + 0,2 \times 1 = 2,6$$

Оцінку інтелектуальної складової економічної безпеки характеризує сукупність показників в наступній пропорції:

$$K_i = 0,5 \times K_{\text{кв}} + 0,25 \times K_{\text{іо}} + 0,25 \times K_{\text{д}} \quad (2.6)$$

де:

$K_{\text{кв}}$ - показник кваліфікації працівників аграрного підприємства;

$K_{\text{іо}}$ - інтелектуальноозброєність працівників аграрного підприємства;

$K_{\text{д}}$ - норма дохідності в процесі використання інтелектуальної

власності.

Розрахуємо значення зазначених показників:

$$K_{\text{кв}} = \frac{\sum_{i=1}^n O}{\mathcal{U}}, \quad (2.7)$$

де:

$K_{\text{кв}}$ - показник кваліфікації працівників аграрного підприємства;

$\sum_{i=1}^n O$ - чисельність працівників аграрного підприємства з вищою і

середньою освітою;

\mathcal{U} - загальна чисельність працівників аграрного підприємства.

$$K_{\text{кв}} = \frac{11}{16} = 0,69 \text{ - відповідно до методики - задовільний рівень з умовним}$$

значенням 4.

В аграрному підприємстві ФГ «Олімп» об'єкти інтелектуальної власності відсутні, отже, інтелектуальноозброєність працівників аграрного підприємства та норма дохідності відповідно до методики має критичний рівень з умовним значенням 1.

$$K_i = 0,5 \times 4 + 0,25 \times 1 + 0,25 \times 1 = 2,5$$

Оцінку фінансової складової економічної безпеки характеризує сукупність показників:

1. $\pm E_c$ - сума власних оборотних коштів для закупівлі запасів та покриття витрат в процесі виробничої діяльності.

$$E_c = BK - A_1 \quad (2.8)$$

$$\pm E_c = E_c - Z \quad (2.9),$$

де:

BK - сума власного капіталу (за даними Балансу підприємства);

A_1 - вартість необоротних активів (за даними Балансу підприємства);

Z - вартість запасів (за даними Балансу підприємства).

$$E_c = 4101,19 - 392,2 = 3708,99$$

$$\pm E_c = 3708,99 - 1921,21 = 1787,78$$

2. $\pm E_T$ - сума власних оборотних коштів та короткострокових кредитів банку (K):

$$\pm E_T = (E_c + K) - Z \quad (2.10)$$

$$\pm E_T = (1787,78 + 0) - 1921,24 = -133,43$$

3. $\pm E_H$ - сума власних оборотних коштів, короткострокових (K) та довгострокових кредитів банку (K_T):

$$\pm E_H = (E_c + K + K_T) - Z \quad (2.11)$$

$\pm E_H = (1787,78 + 0 + 0) - 1921,24 = -133,43$ - відповідно до методики - критичний рівень з умовним значенням 1.

Оцінку інформаційної складової економічної безпеки характеризує сукупність показників:

$$K_{i6} = K_n \times K_c \times K_T \quad (2.12)$$

Розрахуємо значення зазначених показників:

$$K_{ii} = \frac{K_3}{K_{ep}} \quad (2.13)$$

де:

K_n - рівень повноти інформації;

K_3 - обсяг інформації, яким володіє фахівець управлінської ланки;

K_{cp} - обсяг інформації, необхідний для прийняття оптимального управлінського рішення.

Цей показник в досліджуваному підприємстві ФГ «Олімп» має наступне значення (за обсяг інформації, яким володіє фахівець управлінської ланки прийнято 90%, оскільки приблизно 10% становить інформація з зовнішніх джерел, якість якої не завжди можна перевірити):

$$K_{п} = \frac{K_3}{K_{cp}} = \frac{90\%}{100\%} = 0,9$$

$$K_c = \frac{K_{нс}}{K_{нсп}} \quad (2.14)$$

де:

K_c - показник суперечної інформації;

$K_{нс}$ - кількість незалежних свідочств щодо доцільності прийнятих управлінських рішень;

$K_{нсп}$ - загальний обсяг незалежних свідочств щодо релевантної інформації.

В досліджуваному підприємстві ФГ «Олімп» розрахунок цього показника є приблизним з огляду на відсутність незалежних свідочств щодо доцільності прийнятих управлінських рішень. Розраховане значення на основі оцінки доцільності з огляду на фінансові результати діяльності в процесі прийнятих рішень ФГ «Олімп»:

$$K_c = \frac{K_{нс}}{K_{нсп}} = \frac{65\%}{100\%} = 0,65$$

$$K_t = \frac{K_p}{K_3} \quad (2.15)$$

де:

K_t - показник точності інформації;

K_p - обсяг релевантної інформації;

K_3 - обсяг інформації, яким володіє фахівець управлінської ланки.

$$K_{\tau} = \frac{K_p}{K_3} = \frac{60\%}{90\%} = 0,67$$

$$K_{i6} = 0,9 \times 0,65 \times 0,67 = 0,39$$

Згідно з методикою оцінки рівня безпеки аграрного підприємства проаналізовано, що значення інформаційної складової економічної безпеки ФГ «Олімп» відповідає градації середнього рівня з умовним значенням 2.

Оцінку інтелектуальної складової економічної безпеки характеризує сукупність показників в наступній пропорції:

$$K_{\tau-t} = 0,5 \times K_{n,np} + 0,5 \times K_{nm} + 0,25 \times K_{\text{пат.пр.}} \quad (2.16)$$

Розрахуємо значення зазначених показників:

$K_{n,np}$ - частка продукції підприємства, що перевершує та відповідає кращим аналогам в Україні – порівняльний аналіз якості продукції не проводився, але якість продукції відповідає стандартам, що зумовлює задовільний рівень з умовним значенням 3;

K_{nm} - частка технологічного устаткування чи технологій виробництва, що відповідає кращим державним (світовим) аналогам – відсутність зазначеного устаткування та технологій зумовлює незадовільний рівень з умовним значенням 2;

$K_{\text{пат.пр.}}$ - частка продукції, що випускається підприємством, яка захищена патентами – відсутність патентів зумовлює критичний рівень з умовним значенням 1.

$$K_{\tau-t} = 0,5 \times 3 + 0,5 \times 2 + 0,25 \times 1 = 2,75$$

Для оцінки складових економічної безпеки доцільно застосувати методику порівняльного аналізу. Дані аналізу ФГ «Олімп» наведено в таблиці 2.3. Як бачимо, всі складові мають відхилення від нормативного значення. Найбільше відхилення від максимально можливого має рівень фінансової складової, що зумовлено впливом зовнішніх чинників, зокрема обмежень, пов'язаних з пандемією Covid.

Оцінка рівня функціональних складових економічної безпеки
ФГ «Олімп»

Назва складової економічної безпеки	Максимальний рівень показника	Фактичний рівень досліджуваного підприємства	Відношення фактичного рівня до максимально можливого, %
Кадрова	4	2,6	65,00
Інтелектуальна	4	2,5	62,50
Фінансова	5	1	20,00
Інформаційна	3	2	66,67
Техніко-технологічна	4	2,75	68,75

Графічне зображення фактичного значення функціональних складових економічної безпеки ФГ «Олімп» в порівнянні з нормативним значення наведено на рис. 2.5.

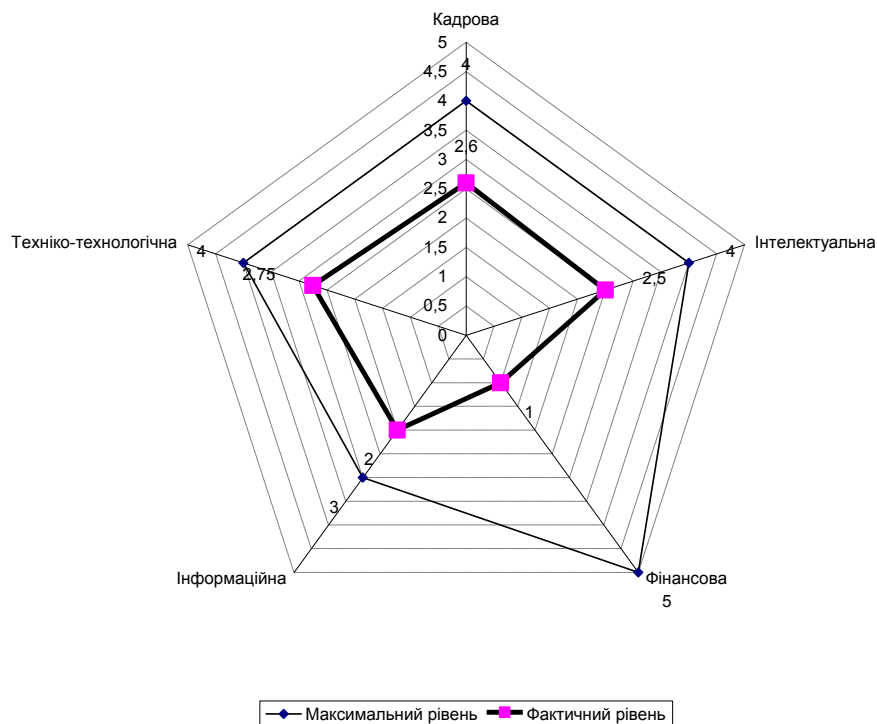

Рис. 2.5. Оцінка рівня функціональних складових економічної безпеки ФГ «Олімп»

Таким чином, в досліджуваному ФГ «Олімп» відсутня служба економічної безпеки, всі питання, що стосуються викликів та загроз як

внутрішнього, так і зовнішнього характеру, вирішуються керівником і бухгалтером підприємства. Керівник контролює виконання договірних відносин зі своїми партнерами (як бізнес-партнерами, так і працівниками підприємства), бухгалтер контролює своєчасність подачі податкової звітності та сплати податків. В процесі дослідження було надано оцінку рівня функціональних складових економічної безпеки ФГ «Олімп». В результаті застосування методики порівняльного аналізу було зроблено висновок, що всі складові мають відхилення від нормативного значення. Найбільше відхилення від максимально можливого має рівень фінансової складової, що зумовлено впливом зовнішніх чинників, зокрема обмежень, пов'язаних з пандемією Covid.

2.3. Інформаційне забезпечення системи економічної безпеки ФГ «Олімп»

Інформаційне забезпечення системи економічної безпеки ФГ «Олімп» представлено даними бухгалтерського обліку та фінансової звітності. В теоретичному розділі дослідження було представлено інформаційну складову економічної безпеки аграрного підприємства як сукупність аналітичної, облікової, нормативно-правової, моніторингово-контрольної підсистеми та безпеки кваліфікованого електронного підпису. Проаналізуємо ці підсистеми економічної безпеки в ФГ «Олімп».

Облікову діяльність веде бухгалтер підприємства за допомогою програми 1С:Бухгалтерія. Податкова звітність здається у ДФС за допомогою програми Med.os. Вся інформація про діяльність підприємства зберігається в програмі, за потреби документи роздруковуються та зберігаються у спеціальних теках з відповідними позначками щодо термінів формування документів та їх видів. Податкова звітність роздруковується після отримання квитанції ДФС №2 щодо прийняття звіту. Зазначимо наявність на

підприємстві Наказу про облікову політику підприємства, затвердженого в 2015 році.

Аналітичні процедури в ФГ «Олімп» здійснюються за потреби, зокрема, при укладанні договорів на постачання матеріальних цінностей чи реалізацію готової продукції. Аналіз здійснюється шляхом порівняння цін на відповідні активи з метою максимізації прибутку чи оптимізації логістичних витрат. Аналітичні процедури також застосовують для розробки напрямків оптимізації системи оподаткування. Аналітичну діяльність здійснює керівник, за потреби залучається бухгалтер.

Контрольні дії здійснює керівник і бухгалтер. Керівник контролює виконання договірних відносин зі своїми партнерами (як бізнес-партнерами, так і працівниками підприємства), бухгалтер контролює своєчасність подачі податкової звітності та сплати податків. Слід відзначити, що відповідний внутрішній розпорядчий документ щодо системи внутрішнього контролю ФГ «Олімп» відсутній.

Безпека кваліфікованого електронного підпису забезпечується за допомогою його фіксації на спеціальному пристрої – токени. Лише з цим токеном можна підписати необхідні документи в електронному режимі. Токен має вигляд флеш - накопичувача і зберігається у керівника.

Таким чином, інформаційне забезпечення системи економічної безпеки ФГ «Олімп» представлено даними бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Облікову діяльність веде бухгалтер підприємства за допомогою програми 1С: Бухгалтерія. Податкова звітність здається у ДФС за допомогою програми Med.ос. Зазначимо наявність на підприємстві Наказу про облікову політику підприємства, затвердженого в 2015 році. Аналітичні процедури в ФГ «Олімп» здійснюються керівником за потреби. Контрольні дії здійснює керівник і бухгалтер. Відповідний внутрішній розпорядчий документ щодо системи внутрішнього контролю ФГ «Олімп» відсутній. Безпека кваліфікованого електронного підпису забезпечується за допомогою його фіксації на спеціальному пристрої – токени.

Висновки до розділу 2

1. Досліджуване аграрне підприємство – фермерське господарство «Олімп» - є суб'єктом підприємництва з 2004 року і розташоване в Синельниківському районі Дніпропетровської області. Основним видом діяльності зареєстровано вирощування зернових та технічних культур. Також підприємство має право здійснювати наступні зареєстровані додаткові види діяльності: допоміжна діяльність в галузі рослинництва, післяврожайна діяльність, вирощування овочевих та баштанних культур, гуртова торгівля продукції рослинництва.

2. В ФГ «Олімп» за період 2017-2021 рр. відбулось підвищення розміру майна на 47,23%, що в абсолютному значенні складає 1315,67 тис.грн. Достатній рівень самофінансування дозволяє підприємству своєчасно погашати кредиторську заборгованість. Відбулось збільшення суми прибутку в 2021 році порівняно з 2017 роком на 19,85%., що зумовлює можливість досліджуваного ФГ «Олімп» закривати свої фінансові потреби власним майном. Значення та динаміка зміни показників, що характеризують структуру капіталу досліджуваного ФГ «Олімп», свідчать про достатній рівень забезпеченості власними коштами, що дозволяє вести підприємницьку діяльність на умовах самофінансування.

3. В досліджуваному ФГ «Олімп» відсутня служба економічної безпеки, всі питання, що стосуються викликів та загроз як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, вирішуються керівником і бухгалтером підприємства. Керівник контролює виконання договірних відносин зі своїми партнерами (як бізнес-партнерами, так і працівниками підприємства), бухгалтер контролює своєчасність подачі податкової звітності та сплати податків.

4. В процесі дослідження було надано оцінку рівня функціональних складових економічної безпеки ФГ «Олімп». В результаті застосування методики порівняльного аналізу було зроблено висновок, що всі складові

мають відхилення від нормативного значення. Найбільше відхилення від максимально можливого має рівень фінансової складової, що зумовлено впливом зовнішніх чинників, зокрема обмежень, пов'язаних з пандемією Covid.

5. Інформаційне забезпечення системи економічної безпеки ФГ «Олімп» представлено даними бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Облікову діяльність веде бухгалтер підприємства за допомогою програми 1С:Бухгалтерія. Податкова звітність здається у ДФС за допомогою програми Мед.ос. Зазначимо наявність на підприємстві Наказу про облікову політику підприємства, затвердженого в 2015 році. Аналітичні процедури в ФГ «Олімп» здійснюються керівником за потреби. Контрольні дії здійснює керівник і бухгалтер. Відповідний внутрішній розпорядчий документ щодо системи внутрішнього контролю ФГ «Олімп» відсутній. Безпека кваліфікованого електронного підпису забезпечується за допомогою його фіксації на спеціальному пристрої – токени.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Інструментарій забезпечення організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу

Для потреб організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрних підприємств вважаємо доцільним наголосити на важливості розробки ефективного інструментарію, який міг би забезпечити захист підприємства від наслідків впливу загроз і викликів. Вчені Кіпоренко С. С. та Мороз О. В. визначають як мету реалізації такого інструментарію «стійке і максимально ефективне функціонування в конкретний час та забезпечення високого потенціалу розвитку і покращення діяльності підприємства в майбутньому» [17]. Для потреб з виявлення ризиків і загроз та розробки напрямків їх усунення, вчені пропонують наступне: «щоб підприємство ефективно функціонувало потрібно створити функціональний підрозділ - відділ економічної безпеки підприємства, який буде здійснювати управління на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях» [17].

Підтримуємо думку фахівця Ткачук Г. Ю., що важливим є розробка інструментарію для захисту від загроз аграрного підприємства. Вчені зазначають, що інструменти формування належного рівня безпеки потрібно використовувати «виходячи із її рівня, визначеного на основі проведеної діагностики на сьогоднішній день, внутрішніх можливостей підприємства та визначення пріоритетних напрямків стратегії його розвитку» [46]. Разом з тим фахівець Маковоз О.С. зауважує на необхідності розробки стратегічних і тактичних заходів, включаючи і попереджувальні процедури. Зокрема, вчений стверджує, що «економічний захист підприємств агробізнесу слід проводити з урахуванням об'єктивних економічних процесів та шляхом

розробки превентивних заходів через прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо економічної безпеки» [27]. Підтримуємо думку вчених, що при розробці заходів захисту від загроз потрібно розробляти певний комплекс дій, що «включає в себе стратегію і тактику керування і як система керування складається з двох підсистем: керованої підсистеми – об'єкт керування і керуючої підсистеми – суб'єкт керування» [27].

Вчені досліджують інструментарій забезпечення організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу як важливу складову певного алгоритму дій менеджерів в контексті захисту підприємства від загроз і викликів. Зокрема, вченим Ткачуком Г.Ю. наголошено на доцільності розробки «дієвих відпрацьованих протоколів (алгоритмів дій) в сфері захисту від ризиків, загроз та небезпек порушення економічної рівноваги з метою забезпечення відповідного рівня його економічної безпеки» [46]. Отже, дослідимо інструментарій забезпечення організації та функціонування економічної безпеки аграрних підприємств.

Фахівці Гмиря В. П. Та Кучеренко В. М. стверджують, що «досягти достатнього рівня економічної безпеки аграрних підприємств можливо за рахунок створення ефективного механізму реалізації господарської діяльності» [7]. Вчені пропонують як інструмент захисту від загроз для суб'єктів аграрного бізнесу підтримку активну підтримку аграрної сфери економіки з боку держави, зокрема «гнучка податкова політика, інвестицій на привабливість галузі, державна фінансова підтримка, пільгове кредитування банками» [7], а також заходи на рівні підприємства, зокрема, «підвищення рівня формування й використання ресурсного потенціалу аграрних виробників, включаючи землю, відповідно до їх нормативної потреби (підтримка вітчизняного виробника основних засобів для аграрних виробників)» [7]. Не менш важливим вчені вважають необхідність «залучення сучасних інновацій у виробництво аграрної продукції. Впровадження вищезазначених заходів забезпечить ефективне

функціонування аграрних підприємств, підвищення рівня їх конкурентоспроможності і посилить їх економічну безпеку» [7].

Фахівець Маковоз О.С. зауважує, що інструментарій формування безпеки суб'єкта аграрного бізнесу «повинен включати такі складові, які за своєю сутністю мають окреме значення і для розвитку агропродовольчої сфери, зокрема, і для розвитку національної економіки, в цілому» [27]. Вчені акцентують на екологічній складовій безпеки, яка має «враховуватись у впровадженні організаційно-економічного механізму, оскільки без цього не можна досягти комплексності на декількох рівнях композиції захисту та мінімізації впливу ендогенних та екзогенних ризиків» [27]. Фахівець Маковоз О.С. наводить твердження експертів щодо можливостей країни сформувати належний рівень національної безпеки за відповідних вимог, зокрема, «країна, що в змозі виважено та стратегічно вирішити проблеми продовольчої безпеки закладе основу для свого економічного розвитку в довгостроковій перспективі» [27]. Підтримуємо думку вченого, що «виробництво якісних продуктів споживання, створення запасів води та джерела енергії залишаються актуальними проблемами в світовому масштабі» [27].

Погоджуємось з думкою вченого Колісніченко П. Т., що менеджерам аграрного підприємства доцільно використовувати «моделювання, яке дає можливість відтворити за допомогою моделі ті чи інші істотні властивості складного об'єкта, що досліджується, взаємозв'язки і відносини між його елементами» [19]. Теоретичні напрацювання щодо системи формування належного рівня економічної безпеки аграрного підприємства доцільно поєднати з можливостями, які дає застосування математичних методів обробки інформації. Автор Колісніченко П. Т. пропонує економіко-математичне моделювання як інструмент забезпечення організації та функціонування економічної безпеки підприємств. Зокрема, фахівець зауважує, що «дослідження впливу окремих факторів на загальний критерій економічної безпеки є досить складним завданням» [19]. Авто пропонує «до

формування критерію економічної безпеки на основі класифікації і застосування безпосередніх природних індикаторів, що впливають на економічну безпеку, використовувати економіко-математичні методи» [19].

Фахівчиня Утенкова К.О. також наголошує на важливості проведення експертиз, оскільки, на її думку, «експертні оцінки є ефективним джерелом інформації для вирішення проблем, які виникають, а й окреслюють перспективні шляхи розвитку формування надійного механізму економічної безпеки аграрних підприємств» [50]. Автор акцентує, що «експертиза є одним із засобів зменшення ризику прийняти помилкове рішення» [50]. Зокрема, фахівчиня пропонує оцінювати вплив чинників на рівень безпеки суб'єкта підприємництва в умовах невизначеності за допомогою послуг фахівців – експертів, які мають відповідний фах в галузі безпекології та наявний сертифікат експерта. Підтримуємо думку фахівця щодо доцільності експертних оцінок щодо впливу чинників впливу на рівень безпеки підприємства. Особливу увагу в цьому процесі доцільно приділити діджиталізації економічних процесів як на рівні держави, так і на підприємстві, що забезпечить якість експертного висновку шляхом інтеграції інформаційного середовища підприємства в макро-ІТ-ресурс.

Отже, для потреб організації та функціонування економічної безпеки аграрних підприємств вважаємо доцільним наголосити на важливості розробки ефективного інструментарію, який міг би забезпечити захист підприємства від наслідків впливу загроз і викликів. Інструментарій забезпечення організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу виступає важливою складовою певного алгоритму дій менеджерів в контексті захисту підприємства від загроз і викликів. Вчені наголошують на актуальності стратегічних і тактичних інструментів, включаючи і попереджувальні процедури. Вчені виділяють зовнішні (на рівні державної підтримки) і внутрішні (на рівні аграрного підприємства) інструменти, в тому числі, економіко - статистичні методи, експертна фахова оцінка та економіко-математичне моделювання.

3.2. SWOT - аналіз як інструмент реалізації тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств

Тактичні цілі є складовою стратегії забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Реалізацію тактичних цілей можна визначити як систему антикризового управління підприємства, що реагує на виклики та загрози бізнес-середовища. Як наголошують фахівці О. Г. Кубай та О. А. Заставнюк, «в сучасних умовах система антикризового управління має забезпечувати стабільне функціонування підприємства завдяки своєчасному виявленню загроз зовнішнього та внутрішнього середовища та реагуванню на них» [25]. Підтримуємо думку фахівців С. С. Кіпоренко та О. В. Мороз, що «механізм управління проявляється за допомогою управлінських відносин, шляхом використання відповідних методів, на основі принципів управління» [17].

Сучасні виклики діяльності аграрних підприємств України зумовлені воєнним станом країни. Зокрема, вчений Москвін Б.Ю. аналізує функціонування системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва в умовах війни. Автор пропонує заходи безпеки в умовах війни, зокрема «забезпечення сталого розвитку фінансових інституцій, який би повною мірою корелював зі стратегічними цілями їх розвитку, а також тенденціям розвитку фінансового ринку» [34]. Не менш важливим, на думку автора, є «впровадження в практику управління фінансовими інституціями принципів і методів антикризового управління, спрямованого на забезпечення їх стійкості і незалежності шляхом неперервного упередження чи подолання кризових явищ» [34]. Вчений акцентує, що необхідним є «гармонізація цілей економічної безпеки фінансових інституцій з цілями національної безпеки держави, у т.ч з урахуванням провідного європейського та міжнародного досвіду» [34].

Наразі відчутною проблемою виступає інформаційна безпека, яку вчений пропонує підсилити «за рахунок забезпечення технологічної

незалежності, оновлення систем обробки і зберігання даних, забезпечення захисту інформації від несанкціонованого доступу, а також управління репутацією і брендом у кіберпросторі» [34]. Фахівці наголошують на соціальній відповідальності бізнесу, що має забезпечити «такі соціальні аспекти, як збереження і розвиток кадрового потенціалу, підтримка Збройних сил України та територіальної оборони, надання фінансової та гуманітарної допомоги населенню» [34].

Вважаємо доцільним використання SWOT - аналізу як інструменту реалізації тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств. Побудуємо матрицю SWOT - аналізу організації управління фінансово-економічною безпекою досліджуваного суб'єкта підприємництва - ФГ «Олімп» Синельниківського району Дніпропетровської області.

Таблиця 3.1

Матриця SWOT - аналізу організації управління фінансово-економічною безпекою ФГ «Олімп» Синельниківського району Дніпропетровської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Позитивний фінансовий результат підприємницької діяльності за попередні роки</p> <p>Достатній рівень забезпеченості власними коштами за попередні роки</p> <p>Достатній рівень ліквідності за попередні роки</p>	<p>Сезонність діяльності (галузь рослинництво)</p> <p>Вплив кліматично-погодних умов на провадження діяльності</p> <p>Диспаритет цін на промислову і аграрну продукцію</p>
Можливості	Загрози
<p>Вихід на зовнішні ринки (країни ЄС) в зв'язку з Євроінтеграцією</p> <p>Інвестиції в контексті співпраці з країнами ЄС та післявоєнної розбудови країни</p> <p>Державні гранти на розвиток аграрної галузі</p> <p>Розвиток кіберпростору для підвищення рівня інформаційної безпеки</p>	<p>Війна в Україні (втрата майна, використання земельних ресурсів в умовах мінної небезпеки)</p> <p>Відсутність можливості якісного зберігання аграрної продукції (енергетична криза)</p> <p>Зростання цін на матеріальні та енергетичні ресурси</p>

Як бачимо з даних таблиці, сильні сторони досліджуваного підприємства дозволили керівництву підтримувати можливість діяльності в умовах війни в Україні. Слабкі сторони ФГ «Олімп» притаманні всім суб'єктам аграрного бізнесу з огляду на специфічні умови діяльності. Водночас на рівень економічної безпеки всіх українських підприємств суттєво вплинули загрози, зумовлені війною в країні. Зокрема, підприємство розташоване в зоні, які постійно знаходиться під обстрілами, тому в 2022 році на земельних ділянках не весь урожай було зібрано і можливість провести посівну кампанію в 2023 році значено ускладнюється минною небезпекою. Разом з тим на макрорівні важливість розвитку аграрного сектору зумовлено виконанням зобов'язань країни щодо експорту сільськогосподарської продукції. Тому підприємству важливо розробити певний порядок дій щодо поєднання сильних сторін з можливостями, які відкриваються всім українським суб'єктам аграрного бізнесу в післявоєнний час з підтримкою країн ЄС.

Отже, тактичні цілі є складовою стратегії забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Реалізацію тактичних цілей можна визначити як систему антикризового управління підприємства, що реагує на виклики та загрози бізнес-середовища. Сучасні виклики діяльності аграрних підприємств України зумовлені воєнним станом країни. Вважаємо доцільним використання SWOT - аналізу як інструменту реалізації тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств. Інтерпретація результатів SWOT – аналізу дозволяє побудувати алгоритм дій керівництва для поєднання сильних сторін суб'єктів аграрного бізнесу з їх можливостями для усунення негативних наслідків слабких сторін та загроз підприємницької діяльності.

3.3. Розробка алгоритму підвищення ефективності системи економічної безпеки аграрних підприємств

Організаційні засади побудови ефективною системи економічної безпеки є важливою частиною системи управління аграрних підприємств. Підтримуємо думку фахівця Ткачук Г. Ю., який наголошує на важливості комплексного підходу до формування безпеки, що передбачає відповідний «механізм її досягнення, який являє собою взаємопов'язаний комплекс засобів, методів, інструментів, принципів, функцій та алгоритмів їх провадження, за допомогою яких підприємство забезпечує досягнення цілей безпеки та вирішення поставлених завдань» [46]. Вчений враховує чинники впливу на процес управління: «сьогодні мінливість, невизначеність та динамізм зовнішнього середовища актуалізує завдання формування та збереження відповідного рівня економічної безпеки кожного господарюючого суб'єкта» [46].

Вважаємо доцільним окреслити складові механізму організації системи економічної безпеки аграрних підприємств, зокрема мету, суб'єкти, об'єкт та інструментарій. Розроблений механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств наведено на рис. 3.1. Зазначений механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств уособлює в собі висновки з кваліфікаційного дослідження щодо сформульованої мети як реалізації процедур захисту аграрного підприємства від наслідків впливу від загроз і викликів визначеними зовнішніми і внутрішніми суб'єктами забезпечення безпеки аграрних підприємств з використанням ефективного інструментарію.

Сформований механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств дозволяє розробити алгоритм ефективного функціонування системи, зокрема оптимізувати дії суб'єктів забезпечення безпеки аграрних підприємств для забезпечення визначеної мети. Ці дії будуть спрямовані на відповідні об'єкти безпеки аграрних підприємств

завдяки сформованому в кваліфікаційній роботі інструментарію забезпечення безпеки.

Рис. 3.1. Механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств

Запропонований алгоритм функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств наведено на рис. 3.2. Розроблена послідовність дій щодо забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств дозволить реалізувати тактичні цілі функціонування економічної безпеки аграрних підприємств в контексті формування стратегії розвитку суб'єктів аграрного

бізнесу вцілому та забезпечення належного рівня економічної безпеки аграрного підприємства зокрема.

Рис. 3.2. Алгоритм функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств

Таким чином, в кваліфікаційній роботі наведено розроблений механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств та запропонований алгоритм функціонування системи економічної безпеки

аграрних підприємств. Ці пропозиції спрямовані на реалізацію тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств в контексті формування стратегії розвитку суб'єктів аграрного бізнесу в цілому та забезпечення належного рівня економічної безпеки аграрного підприємства зокрема.

Висновки до розділу 3

1. Для потреб організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрних підприємств вважаємо доцільним наголосити на важливості розробки ефективного інструментарію, який міг би забезпечити захист підприємства від наслідків впливу загроз і викликів. Інструментарій забезпечення організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу виступає важливою складовою певного алгоритму дій менеджерів в контексті захисту підприємства від загроз і викликів. Вчені наголошують на актуальності стратегічних і тактичних інструментів, включаючи і попереджувальні процедури. Вчені виділяють зовнішні (на рівні державної підтримки) і внутрішні (на рівні аграрного підприємства) інструменти, в тому числі, економіко- статистичні методи, експертна фахова оцінка та економіко -математичне моделювання.

2. Тактичні цілі є складовою стратегії забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Реалізацію тактичних цілей можна визначити як систему антикризового управління підприємства, що реагує на виклики та загрози бізнес-середовища. Сучасні виклики діяльності аграрних підприємств України зумовлені воєнним станом країни. Вважаємо доцільним використання SWOT - аналізу як інструменту реалізації тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств. В кваліфікаційній роботі побудовано матрицю SWOT - аналізу організації управління фінансово-економічною безпекою ФГ «Олімп». Інтерпретація

результатів SWOT – аналізу дозволяє побудувати алгоритм дій керівництва для поєднання сильних сторін суб'єктів аграрного бізнесу з їх можливостями для усунення негативних наслідків слабких сторін та загроз підприємницької діяльності.

3. Організаційні засади побудови ефективної системи економічної безпеки є важливою частиною системи управління аграрних підприємств. Вважаємо доцільним окреслити складові механізми організації системи економічної безпеки аграрних підприємств, зокрема мету, суб'єкти, об'єкт та інструментарій. У кваліфікаційній роботі наведено розроблений механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств. Зазначений механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств уособлює в собі висновки з кваліфікаційного дослідження щодо сформульованої мети як реалізації процедур захисту аграрного підприємства від наслідків впливу від загроз і викликів визначеними зовнішніми і внутрішніми суб'єктами забезпечення безпеки аграрних підприємств з використанням ефективного інструментарію.

4. Сформований механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств дозволяє розробити алгоритм ефективного функціонування системи, зокрема оптимізувати дії суб'єктів забезпечення безпеки аграрних підприємств для забезпечення визначеної мети. Ці дії будуть спрямовані на відповідні об'єкти безпеки аграрних підприємств завдяки сформованому у кваліфікаційній роботі інструментарію забезпечення безпеки. У кваліфікаційній роботі наведено запропонований алгоритм функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств. Розроблена послідовність дій щодо забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств дозволить реалізувати тактичні цілі функціонування економічної безпеки аграрних підприємств в контексті формування стратегії розвитку суб'єктів аграрного бізнесу в цілому та забезпечення належного рівня економічної безпеки аграрного підприємства зокрема.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Безпека будь-якого суб'єкта підприємництва є основною метою системи управління, оскільки забезпечує належний рівень захисту від внутрішніх загроз та зовнішніх викликів. Безпека має різноманітні види, проте для підприємництва основною є формування такого рівня досягнення економічних показників, які дадуть змогу побудувати достатній рівень захисту від наслідків впливу негативних чинників на діяльність підприємства. Належний рівень економічної безпеки має забезпечуватись кваліфікованими діями відповідних суб'єктів безпеки, які мають бути спрямовані на досягнення не лише тактичних цілей забезпечення належного рівня захисту підприємства, але й аналізувати загрози в стратегічному плані з метою їх недопущення або вчасного усунення. Функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств має багато аспектів, які потрібно врахувати в діяльності суб'єкта підприємництва.

2. Функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств передбачає врахування багатьох аспектів та складових. Фахівці акцентують на необхідності застосування комплексного і системного підходу до організації системи економічної безпеки в аграрному підприємстві. Функціональні складові системи економічної безпеки аграрних підприємств можна узагальнити з огляду на вплив зовнішніх викликів та внутрішніх загроз. Серед зовнішніх чинників можна виділити ринкову та інформаційну складову. Внутрішні чинники визначають кадрову, фінансову, техніко-технологічну та інформаційну складові. Необхідність побудови ефективної системи інформаційного забезпечення зумовлена тим, що саме інформація виступає основою для прийняття виважених, обґрунтованих і оптимальних управлінських рішень. Інформаційна складова аграрного підприємства включає аналітичну, облікову, нормативно-правову, моніторингово-контрольну підсистеми та безпеку кваліфікованого електронного підпису.

3. В українському правовому середовищі є низка питань, пов'язаних з регулювання організації та функціонування системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва. Регламентація має бути спрямована як на діяльність суб'єктів підприємництва в цілому, так і на безпеку підприємства зокрема. Безпека кожного громадянина як важливої складової підприємства та країни закріплено в Конституції України. Також слід зазначити Кодекси законів, що регламентують можливості, права та обов'язки в підприємницькій діяльності та відповідальність за їх недотримання. Особливої актуальності набувають внутрішні розпорядчі документи аграрного підприємства у сфері економічної безпеки, зокрема накази керівника, посадові інструкції, положення про відділ економічної безпеки підприємства. Зауважимо, що більшість керівників суб'єктів підприємництва перекладають відповідальність щодо організації та функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств на бухгалтерів.

4. Досліджуване аграрне підприємство – фермерське господарство «Олімп» - є суб'єктом підприємництва з 2004 року і розташоване в Синельниківському районі Дніпропетровської області. Основним видом діяльності зареєстровано вирощування зернових та технічних культур. В ФГ «Олімп» за період 2017-2021 рр. відбулось підвищення розміру майна на 47,23%, що в абсолютному значенні складає 1315,67 тис.грн. Достатній рівень самофінансування дозволяє підприємству своєчасно погашати кредиторську заборгованість. Відбулось збільшення суми прибутку в 2021 році порівняно з 2017 роком на 19,85%, що зумовлює можливість досліджуваного ФГ «Олімп» закривати свої фінансові потреби власним майном. Значення та динаміка зміни показників, що характеризують структуру капіталу досліджуваного ФГ «Олімп», свідчать про достатній рівень забезпеченості власними коштами, що дозволяє вести підприємницьку діяльність на умовах самофінансування.

5. В досліджуваному ФГ «Олімп» відсутня служба економічної безпеки, всі питання, що стосуються викликів та загроз як внутрішнього, так

і зовнішнього характеру, вирішуються керівником і бухгалтером підприємства. Керівник контролює виконання договірних відносин зі своїми партнерами (як бізнес-партнерами, так і працівниками підприємства), бухгалтер контролює своєчасність подачі податкової звітності та сплати податків. В процесі дослідження було надано оцінку рівня функціональних складових економічної безпеки ФГ «Олімп». В результаті застосування методики порівняльного аналізу було зроблено висновок, що всі складові мають відхилення від нормативного значення. Найбільше відхилення від максимально можливого має рівень фінансової складової, що зумовлено впливом зовнішніх чинників, зокрема обмежень, пов'язаних з пандемією Covid.

6. Інформаційне забезпечення системи економічної безпеки ФГ «Олімп» представлено даними бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Облікову діяльність веде бухгалтер підприємства за допомогою програми 1С:Бухгалтерія. Податкова звітність здається у ДФС за допомогою програми Мед.ос. Зазначимо наявність на підприємстві Наказу про облікову політику підприємства, затвердженого в 2015 році. Аналітичні процедури в ФГ «Олімп» здійснюються керівником за потреби. Контрольні дії здійснює керівник і бухгалтер. Відповідний внутрішній розпорядчий документ щодо системи внутрішнього контролю ФГ «Олімп» відсутній. Безпека кваліфікованого електронного підпису забезпечується за допомогою його фіксації на спеціальному пристрої – токени.

7. Для потреб організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрних підприємств вважаємо доцільним наголосити на важливості розробки ефективного інструментарію, який міг би забезпечити захист підприємства від наслідків впливу загроз і викликів. Інструментарій забезпечення організації та функціонування економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу виступає важливою складовою певного алгоритму дій менеджерів в контексті захисту підприємства від загроз і викликів. Вчені наголошують на актуальності стратегічних і тактичних інструментів,

включаючи і попереджувальні процедури. Вчені виділяють зовнішні (на рівні державної підтримки) і внутрішні (на рівні аграрного підприємства) інструменти, в тому числі, економіко - статистичні методи, експертна фахова оцінка та економіко - математичне моделювання.

8. Тактичні цілі є складовою стратегії забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Реалізацію тактичних цілей можна визначити як систему антикризового управління підприємства, що реагує на виклики та загрози бізнес-середовища. Сучасні виклики діяльності аграрних підприємств України зумовлені воєнним станом країни. Вважаємо доцільним використання SWOT - аналізу як інструменту реалізації тактичних цілей функціонування економічної безпеки аграрних підприємств. У кваліфікаційній роботі побудовано матрицю SWOT - аналізу організації управління фінансово-економічною безпекою ФГ «Олімп». Інтерпретація результатів SWOT – аналізу дозволяє побудувати алгоритм дій керівництва для поєднання сильних сторін суб'єктів аграрного бізнесу з їх можливостями для усунення негативних наслідків слабких сторін та загроз підприємницької діяльності.

9. Організаційні засади побудови ефективної системи економічної безпеки є важливою частиною системи управління аграрних підприємств. Вважаємо доцільним окреслити складові механізми організації системи економічної безпеки аграрних підприємств, зокрема мету, суб'єкти, об'єкт та інструментарій. У кваліфікаційній роботі наведено розроблений механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств. Зазначений механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств уособлює в собі висновки з кваліфікаційного дослідження щодо сформульованої мети як реалізації процедур захисту аграрного підприємства від наслідків впливу від загроз і викликів визначеними зовнішніми і внутрішніми суб'єктами забезпечення безпеки аграрних підприємств з використанням ефективного інструментарію.

10. Сформований механізм організації системи економічної безпеки аграрних підприємств дозволяє розробити алгоритм ефективного функціонування системи, зокрема оптимізувати дії суб'єктів забезпечення безпеки аграрних підприємств для забезпечення визначеної мети. Ці дії будуть спрямовані на відповідні об'єкти безпеки аграрних підприємств завдяки сформованому у кваліфікаційній роботі інструментарію забезпечення безпеки. У кваліфікаційній роботі наведено запропонований алгоритм функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств. Розроблена послідовність дій щодо забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств дозволить реалізувати тактичні цілі функціонування економічної безпеки аграрних підприємств в контексті формування стратегії розвитку суб'єктів аграрного бізнесу в цілому та забезпечення належного рівня економічної безпеки аграрного підприємства зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. А., Смирнова К.А. Сучасні моделі вітчизняних облікових систем. Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств (присвячена 100-річчю заснування Дніпровського державного аграрно-економічному університету): тези доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 12-13 травня 2022 р. – Дніпро : факультет обліку і фінансів, 2022. С. 4-7.
2. Антонова О. Документальне оформлення наявності та руху необоротних активів. Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: колективна монографія / за заг. ред. І.П. Приходька, О.М. Губарик. Дніпро: Пороги, 2022. С.11-20.
3. Антошкін В.К. Шляхи та принципи удосконалення фінансово-економічної безпеки аграрних підприємств на засадах системного підходу. *Молодий вчений*. 2018. № 9 (61), вересень. С. 457-460. URL: <https://molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/download/4053/3983>
4. Баланюк І.Ф., Максимюк М.М. Систематизація та обґрунтування показників методики оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2018. № 1-2 [73]. С. 212-217. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/253/315>
5. Беялов Т.Е., Корінь І. В. Фінансово-економічна безпека підприємства та напрями її підвищення. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Вип. 2 (07). 2017. С. 235—238.
6. Бондарчук Н.В., Фесенко А.В. Управління системою фінансової безпеки підприємства. *Молодий вчений*. 2018. № 9 (61), вересень. С. 237-240. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9/53.pdf>
7. Гмиря В. П., Кучеренко В. М. Управління економічною безпекою аграрних підприємств регіону. *Український журнал прикладної*

- економіки*. 2019. Т. 4. № 4. С. 388–394. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/36714/1/9.pdf>
8. Гончар В. Інструментарій забезпечення організаційно-економічної безпеки суб'єктів аграрного господарювання. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. № 3. С. 163–167. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/109/84>
9. Господарський кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
10. Данілова Е. І. Концепція системного підходу до управління економічною безпекою підприємства: монографія. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2020. 342 с.
11. Дуб Б. Сучасний стан і тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2017. Vol. 3. No. 1. С. 94-107. URL: <https://are-journal.com/are/article/download/87/89/>
12. Дубинська О. Визначення рівня фінансово-економічної безпеки на підставі аналізу фінансової звітності підприємства. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021 №5. С. 112-122. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/138/135>
13. Зачосова Н.В., Чакалов Р.К. Правове забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Випуск 4(04). С.34-38. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/4_04_uk/9.pdf
14. Ілляшенко О. В. Економічна безпека в контексті розвитку інституціональної парадигми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 19, частина 2. С. 6-9. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_2_2018ua/3.pdf
15. Калетнік О.Г., Шинькович А.В. Ідентифікація фінансово-економічного стану кризових процесів агроформувань. *Економіка і управління*. 2019. № 4(84). С.35-48.

- 16.Калетнік О.Г., Шинькович А.В. Оцінка організаційно- інформаційного забезпечення антикризового управління агроформувань. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. №1 (49). С.66-73.
- 17.Кіпоренко С. С., Мороз О. В. Механізм економічної безпеки підприємств АПК. *Агросвіт*. 2019. № 22. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/22_2019/16.pdf
- 18.Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
- 19.Колісниченко П. Т. Науково - методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 16. С.38-44. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2017/9.pdf
- 20.Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- 21.Копилюк О. І., Гузар У. Є., Гута С. В. Сучасні підходи до організації системи фінансово-економічної безпеки підприємства. *Бізнес Інформ*. 2019. №3. С. 229–234. URL: https://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-3_0-pages-229_234.pdf
- 22.Кравченко М.В., Карамушка О.М. Ефективність функціонування економічної безпеки на прикладі аграрного підприємства «Солоп». *Приазовський економічний вісник*. 2020. Випуск 1(18). С. 98-103. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/1_18_ukr/20.pdf
- 23.Кравченко М.В., Ященко В.В. Методичні підходи та теоретичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення системи фінансово-економічної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. №35. С. 67-72. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2019/35-2019/11.pdf>

- 24.Кримінальний кодекс України: Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- 25.Кубай О. Г., Заставнюк О. А. Удосконалення фінансово-економічної безпеки в системі антикризового управління аграрного підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 4. С. 68-78. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/4_2022/10.pdf
- 26.Кушнір С. О. Характеристика факторів та ризиків інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2019. Випуск 1 (79). С. 54-59. URL: <https://snaujournal.com.ua/index.php/journal/article/download/43/43/>
- 27.Маковоз О.С. Алгоритм управління економічним захистом підприємств агробізнесу. *Сталий розвиток економіки*. Міжнародний науково-виробничий журнал. 2019. № 3 [44]. С. 51-57. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/47154/3/SRE_2019_3_Makovoz_Alhorytm.pdf
- 28.Машевська А. А., Коломієць М. Ф. Аналіз рівня економічної безпеки на сільськогосподарських підприємствах в Україні. *Ефективна економіка*. 2022. №1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/205.pdf
- 29.Меліхова Т. О. Механізм управління економічною безпекою підприємства: підходи до визначення. *Агросвіт*. 2018. № 3. С.61-67. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2018/13.pdf
- 30.Мельник О.І., Молчанова Т.В., Вrabіє Н.В. Особливості розробки антикризових програм діяльності сільськогосподарських підприємств. *Modern Economics*. 2018. № 12. С. 146—151. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/12-2018/melnyk.pdf>
- 31.Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: «Растр-7», 2020.— 384 с.

32. Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічної безпеки: монографія / за ред. д.е.н., проф. Васильціва Т. Г., д.е.н., доц. Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2019. 552 с. URL: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Ekonomiky/Docs/2019_MonogLupakVas_1.pdf
33. Митний кодекс України: Закон, Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
34. Москвін Б.Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка і організація управління*. 2022. № 2 (46). С.110-119. URL: [URL:https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12549/12448](https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12549/12448)
35. Мостенська Т.Л., Юрій Е.О. Інструменти антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4. № 1. С. 64—72.
36. Петренко В. С. Факторний аналіз фінансової стійкості економічної безпеки спільних аграрних підприємств. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 4. С. 255-260. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1420/1196>
37. Правдюк Н.Л., Шинькович А.В. Програма гармонізації організаційно-інформаційного забезпечення антикризового управління агроформувань. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2020. № 1 (31). С.82-89.
38. Пріб К.А. Практика антикризового управління в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 51 - 59. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17417/Prib_Praktyka_antykryzovoho_upravlinnia_v_silskohospodarskykh_pidprijemstvakh.pdf?sequence=5
39. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної

- реформи в Україні: Закон України від 05.07.2012 № 5083-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5083-17#Text>
40. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
41. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
42. Рібейро Рамос О., Міроненко Є., Брітченко І., Жук О., Патлачук В. Економічна безпека як елемент корпоративного управління. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. №1(42). С. 304–312. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3698/3483>
43. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення. *Облік і фінанси*. 2018. № 3 (81). С. 124-132. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25534/1/O_Sosnovska_M_Zhytar_OF_3\(81\)_FITU_UDFSU.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25534/1/O_Sosnovska_M_Zhytar_OF_3(81)_FITU_UDFSU.pdf)
44. Суханова А. В. Основні складові та принципи економічної безпеки аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 2. С. 97-103. URL: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/ujae_2019_r02_a11.pdf
45. Терещенко М.А. Економічна сутність фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. *Молодий вчений*. 2017. № 1.1 (41.1), січень. С. 83-86. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/197.pdf>
46. Ткачук Г. Ю. Інструментарій забезпечення економічної безпеки підприємства. *Економічний простір*. 2022. № 178. С. 55-59. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1069/1030>
47. Тулуб О.М. Особливості формування та функціонування системи економічної безпеки інституцій бізнесу та підприємництва за видами економічної діяльності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 16. С.496- 503. URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/100.pdf>

48. Ульянченко О. В., Утенкова К. О. Моніторинг ефективності управління механізмом економічної безпеки аграрного сектору. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13 – 14. С. 19-25. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/13-14_2020/5.pdf
49. Утенкова К. О. Економічна безпека аграрного сектору: сутність та функціональні складові. *Агросвіт*. 2018. № 17. С. 42-47. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/17_2018/7.pdf
50. Утенкова К. О. Теоретичні засади формування методики експертної оцінки впливу окремих чинників на стан економічної безпеки аграрних підприємств. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 133–140. http://www.economy.in.ua/pdf/4_2020/25.pdf
51. Утенкова К.О. Сутнісна характеристика функціональних складових економічної безпеки. *Облік і фінанси*. 2018. № 3. С. 146—156.
52. Хоменко О. А. Фінансова безпека підприємств агропромислового комплексу та організаційне забезпечення її управління. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 6, частина 3. С. 124-126. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_3_2016ua/31.pdf
53. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
54. Шинькович А.В. Сутнісні характеристики антикризового управління агроформувань: *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 7. С. 66—73.
55. Якубенко Ю.Л., Стрижак Я.І. Сутність фінансово-економічної безпеки малих підприємств. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. Випуск 5 (05). С.219-223. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/42.pdf